

KIRGIZ TÜRKÇESİNDE TASVİR FİİLLERİ ÜZERİNE

Ali TAN*

Özet:

Bu çalışmada, Kıpçak grubu içerisinde önemli bir yere sahip olan Kırgız Türkçesindeki tasvir fiilleri üzerinde durulmuştur. Dilin anlam inceliklerini ortaya koyması açısından önem taşıyan tasvir fiillerinin, kullanıldığı zarf-fiillere göre kazandığı değişik işlevleri üzerinde durularak, Türk lehçeleriyle ilgili çalışma yapanlara yardımcı olmak ve genel olarak karşılaştırmalı dil bilimi çalışmalarına katkıda bulunmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasvir Fiilleri, Birleşik Fiiller, Kırgız Türkçesi

Abstract

In this study, it is argued about the descriptive verbs in Kyrgyz Turkish, which has an important place in Kipchak group. Descriptive verbs which have an important place in terms of explanations the meaning details of the language, having been studied on the various functions of them, we aimed at to help to researchers studying in Turkish dialects and contribute to researching of comparative linguistics.

Key Words: *Descriptive Verbs, Compound Verbs, Kyrgyz Turkish*

Kırgız Türkçesinde (KT) tasvir fiili sistemi düşüncelerin farklı boyutlarını ifade edebilmek için sık kullanılan kelime birleşimleri üzerinde gelişmiştir.

* Yrd. Doç. Dr. Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Hareketi tüm özellikleriyle ifade edebilmek için birtakım fiillere başvurulmaktadır. Bu fiiller taradığımız ve incelediğimiz edebî eserler, gramer kitapları, sözlükler ve bizim saptadıklarımıza göre 28 tanedir. Bunlar alfabetik olarak şu şekildedir: *al-*, *bar-*, *başta-*, *ber-*, *bil-*, *bol-*, *büt-/büdür-*, *cat-*, *cazda-*, *cet-*, *ciber-*, *cönö-*, *cür-*, *çık-*, *ir-*, *iy-*, *kal-*, *kel-*, *ket-*, *kir-*, *koy-*, *kör-*, *otur-/oltur-*, *öt-*, *sal-*, *tašta-*, *tur-*, *tüş-*. Aslında bunların hepsi birer esas fiildir. Cümle içerisinde kendi anlamlarında kullanılabildikleri gibi zarf-fiillerle birleşerek yeni anlamlar da ortaya koyabilmektedirler.

Kırgız Türkçesinde tasvir fiillerinin yeni anlamlar kazanmasında etkili olan zarf-fiil ekleri *-A/-O*, *-I/-U*, *-y*, *-Ip/-Up*, Eski Türkçeden beri kullanılmaktadır. Eski Türkçeden farklı olarak ses uyumları sebebiyle ortaya çıkan *-O* zarf-fiil eki de görülmektedir.

Kırgız Türkçesinde ünlüyle biten fiil kök veya gövdesi üzerine gelerek {EF + (-A/-O; -y) + (TF)} esas fiil ile tasvir fiillerinin birleşmesini sağlayan *-y* zarf-fiil eki, aslında *yardımcı ses+zarf-fiil* şeklindeki zamanla zarf-fiil ekinin düşüp görevini kendinden önceki sese devretmesiyle oluşmuş bir ektir (*-yu>-yı>-y*).

Kırgız Türkçesinde tasvir fiillerinin birleşmesinde kullanılan diğer bir zarf-fiil eki olan *-p* {EF + (-I/-U;-p) + (TF)}, esas fiil ünlü ile bitiyorsa *-p*, ünsüzle bitiyorsa *-(I/U)p* olarak gelir.

Tasvir fiilleri, birleşik yapı içerisinde bir fiilden oluşabileceği gibi birden fazla tasvir fiilinden de oluşabilmektedir. Bu fiillerin birden fazla fiillerle oluşturdukları birleşik yapılardaki sıralanış düzeninin hangi kurallara göre olduğunu belirlemek, bu fiilleri daha iyi ve doğru anlayabilmemize yardımcı olması açısından önem taşımaktadır.

1. Bir Tasvir Fiilinden Oluşan Yapılar

Bu fiiller yukarıda da değindiğimiz gibi üzerine zarf-fiil eklerinden birini (*-A/-O*; *-I/-U*; *-y*, *-p*) almış bir esas fiilden ve üzerine gelen tasvir fiilinden oluşur.

ıylap ciberdi ‘ağlayıverdi’; *içip koy* ‘(hepsini) içiver’;

içe koy ‘(çekinmeden) iç, içmeye devam et’

2. İki Tasvir Fiilinden Oluşan Yapılar

Kırgız Türkçesinde esas fiilden sonra birden fazla tasvir fiilinin kullanılması gerektiğinde daha çok ikili kullanım tercih edilmektedir.

ayıp berip koy- ‘(başka birine) anlatmak, tümüyle anlatıvermek’.

bolup kala cazda- ‘az kalsın olmak’

3. Üç ve Daha Fazla Tasvir Fiilinden Oluşan Yapılar

Üçlü kullanıma ikili kullanımdan daha az rastlanmaktadır. Ancak yine de hareketin özelliklerini tam anlamıyla bildirmek için dört veya beş tasvir fiilinin bile kullanıldığı görülmektedir.

aytıp berip koyo cazda- ‘(başka birine) az kalsın her şeyi anlatmak’;

aytıp berip koyo cazdap kal- ‘birisine bir şeyi tam olarak anlatmaya başlamadan kendisini tutmak’;

aytıp berip koyo cazdap barıp kal- ‘birisine bir şeyi tam olarak anlatmak üzereyken kendisini ondan alıkoymak’;

Bu tür birleşmelerde belirli bir sıralamanın olduğu görülmektedir. Her tasvir fiili birleşmeye kendi anlamıyla katılır. İlk tasvir fiilinin ifade ettiği anlam doğrudan doğruya esas fiilin anlamını nitelemektedir. Ortaya çıkan yeni anlam kendinden sonraki tasvir fiilinin anlamına eklenir. Bu durumda esas ve yardımcı kısımlar söz konusudur. **Cazıp berip koydu.** ‘(başka birisi için) yazdı, tümüyle yazdı.’ örneğinde esas kısım **cazıp**, yardımcı kısım ise **berip koydu** dur. Yardımcı kısımdaki bir fiil düşürüldüğü zaman onun birleşmeye kattığı anlam da ortadan kalkmaktadır.

cazıp berip koydu. ‘(başka birisi için) yazdı, tümüyle yazdı.’; *cazıp ber-* ‘başkası için yazmak’

cazıp koy- ‘tamamen yazmak’; “*cazıp berip koydu.*” birleşmesindeki *koy-* tasvir fiilinin ilave anlamı esas fiille ilgili değil, onun *ber-* fiiliyle birleşmesinden ortaya çıkan anlamla ilgilidir.

Tasvir Fiillerinde Olumsuzluk

Olumsuzluk eki **-BA/-BO-**, tasvir fiilleriyle kullanılmaları sırasında değişik anlamlar verebilir. Bu değişik anlamlar **-BA/-BO-** ekinin esas unsurun, tasvir fiilinin ya da her ikisinin üzerine gelerek kullanılması sonucu oluşur. Buna göre üç tür olumsuzluk vardır:

1. Olumsuzluk eki esas fiilin üzerine getirilerek olumsuz yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF +O(-BA/-BO-) + ZF (-y)] TF + Ke+İE}

Grişan kütüüsüzdön unçukpay kaldı (K-131).

“Grişan beklenenin aksine **sustu.**”

2. Olumsuzluk eki tasvir fiilinin üzerine getirilerek olumsuzluk yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+ZF] [TF+O(-BA-/-BO-) + Ke+İE]}

Eger adamdar aligidey okuyanı oolaktatar, ce cakındatar erki bolso, anda alar kudayga okşoşup kalbaybı? (K-161)

“Eğer insanlar böyle bir olayı uzaklaştırabiliyorsa ya da yakınlaştırabiliyorsa o zaman onlar Tanrı’ya **benzemezler mi?**”

3. Hem esas fiilin üzerine hem de tasvir fiilinin üzerine olumsuzluk eki getirilerek olumsuzluk yapılır. Bu şekilde oluşturulan yapıda hareketin mutlaka gerçekleşeceği, olacağı vurgulanmakta, olumsuzluk ifadesi ise ortadan kalkmaktadır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+O (-BA-/-BO-)+ZF (-y)] [TF+O (-BA-/-BO-)+Ke+İE]}

Öndürüştö küin sayın kıynçılıktarga colukpay koyboysun (Kudaybergenov, 1980,340).

“Fabrikada her gün sorunlarla **mutlaka karşılaşsın.**”

Kelbey kalba.

“Mutlaka gel.”

TASVİR FİİLLERİ VE İŞLEVLERİ

1. al- Tasvir Fiili:

al- tasvir fiili, hem -A/-O, -y hem de -(I/U)p zarf-fiil ekleriyle birlikte birleşik yapı oluşturur. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle kullanılabilir. Eğer -A/-O, -y zarf-fiil eklerinden birisiyle kullanılırsa *bir hareketin yapılıp yapılamayacağını* yani *bir işte yeterliliği* ifade eder.

Anı sen uşintip añgemeleşüü menen gana uzarta alasıñ (K-160).

“Onu sen sadece böyle hikâye anlatarak **uzatabilirsin**”

-Men frantsuzça teksti okuy alam, kotooro alam (Kudaybergenov, 1980, 341).

“Ben Fransızca metni **okuyabilirim, çevirebilirim.**”

Yeterliliği bildiren al- fiili şekil itibarıyla tarz ifade eden al- fiiline benzer. Fakat söz konusu fiil, yeterlilik ifadeli fiilden farklı olarak esas fiil köküne sadece -p zarf-fiil ekiyle bağlanır. al- tasvir fiili, -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığı zaman hareketin *kişinin kendi lehine, kendisi için veya kendine doğru* yapıldığını bildirir.

al- tasvir fiilinin kullanımı esnasında kazandığı anlamlardan olan *kendisi için yapma ve başkası için yapma* anlamları, esas fiile -p zarf-fiil ekinin eklenmesiyle sağlanır. İkisi arasındaki anlam ayırtısını ise yapılarındaki çatı ekleri

sağlar. Eğer esas fiil yalın, edilgen, dönüşlü veya işteş yapıdaysa *kendisi için, kendi lehine*; ettirgenlik eklerini almışsa genellikle *başkası için veya başkası lehine* anlamlarını ifade eder.

1.1. *al-* tasvir fiili, esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman bazen esas fiilde ifade edilen hareketin öznenin lehine veya kendisi için yapıldığını bildirir (Yoldaşev,1965,83):

Özü turganda biz akçanı küröp alabız (K-106).

“Kendisi olduğu müddetçe biz parayı **küreriz**.”

Satıp aldım. “(kendim için) satın aldım.”

bolup aluu “(herhangi birisi tarafından) oluvermek, yapılmak”

1.2. *al-* tasvir fiili, esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman esas fiilde ifade edilen hareketin başkasının lehine veya başkası için yapıldığını bildirir:

Kurcuña sala kelgen suludan atka birtke cedirip alsa bolmok, anı casa-gan çok (K-227).

“Hurcunu koyduğu yulaftan ata biraz **yedirse** olurdu, onu da yapmadı.”

Grişandin taasirinen tiğilerdi suurup aluu için (K-137).

“*Grişan*’ın tesirinden diğerlerini **kurtarmak için**.”

1.3. *al-* tasvir fiili, -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığında esas fiilde ifade edilen hareketin aceleyle, birdenbire yapıldığını bildirir:

Mariya içten sızılıp üşkürip aldı (Kudaybergenov,1980,341).

“*Mariya* derin bir **nefes aldı**.”

Soke kaldastay berip Cıparın sıtasın tögüp aldı (Kudaybergenov, 1980, 341).

“*Soke* aceleyle *Cıpar*’ın sıtasını **döküverdi**.”

1.4. *al-* tasvir fiili, -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığında zaman bazen esas fiilde ifade edilen hareketin bir defalığına yapıldığını bildirir:

İsus dem alıp aldı da andan arı uladı (K-168).

“*İsa* biraz nefes **aldı** ve ardından ekledi.”

Sakalın kaltırağan alsız kolu menen akırın sılap, akırın cötölüp aldı (SK-44).

“*Sakalını* titreyen halsiz eli ile sıvazlayıp ardından **öksürdü**.”

1.5. *al-* tasvir fiili -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığında zaman bazen herhangi bir hareketi değil de bir durumu bildirir.

*Silerge okşogon şümşüktör vagondun tübüinö **caşınıp alıp**, meni atkan (K-190).*

*“Sizin gibi alçaklar, vagonun dibine **saklanarak** bana ateş ettiler.”*

*Guram Dcohadzenin işenimine kirip, anın can cigitterinin biri **bolup alat** (K-64).*

*“Guram Dcohadze’nin güvenini kazanıp onun can dostlarından biri **olur.**”*

Kırgız Türkçesinde olumsuz yeterlilik -BA/-BO- olumsuzluk ekleriyle yapılmaktadır. Tasvir fiilinin üzerine gelen bu ek bir işin yapılamayacağını bildirir. Şeması şu şekildedir:

{[EF+ZF] [TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE]}

*Menden **kutulup kete albaysınar** (K-190).*

*“Benden **kaçamazsınız, kurtulamazsınız!**”*

*Emnelikten ekenin **tüşündürüp bere albaym** (K-63).*

*“Neden **olduğunu anlatamıyorum.**”*

2. bar- Tasvir Fiili:

bar- tasvir fiili, -A/-O/-y ve -p zarf-fiil ekleriyle kullanılır. Bu birleşme sırasında kazandığı işlevler şunlardır:

2.1. -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman esas fiilde ifade edilen eylemin başlama anından itibaren oluşumu ve gelişimini bildirir. Bir durumdan başka bir duruma geçmeyi bildiren fiillerle birlikte kullanılır. Örneğin hastayken iyileşmek gibi. Başka fiillerle kullanılmaz.

*‘Künü bütökön apendi’ dep dep mskıldap turdu, prokurator emne munça sozot, bütör işti tez ele bütürböybü narı, kün da **ısıp barat**, tüşkö çeyin Kaşka-Döbödögünün barı kuykalanıp kalmay boldu dep, keyip turdu. (K-180).*

*“ ‘Günü biten serseri’ diyorlardı, vali neden bu kadar uzatıyor, bitecek işi çabuk bitirmiyor, hatta güneş de **ısımıyor**, öğleye kadar Golgotha tepesi kavrulacak deyip sabırsızlanıyorlardı.”*

2.2. -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman esas fiilde ifade edilen eylemin, olayın bitişini bildirir (Sevortyan,1978,65).

*Köp uzabay **çetip barıştı** (K-107).*

*“Çok geçmeden **vardılar.**”*

2.3. -p zarf-fiil ekiyle birlikte kullanıldığında esas fiilde ifade edilen hareketin, konuşandan uzaklaşarak başka tarafa yönelişini bildirir

(Kudaybergenov,1980,336). Bu fiil tek başına kullanıldığı zaman zaten anlamında bir yön ifadesi vardır. Tasvir fiili olarak kullanıldığında da bu yön ifadesi esas fiile belli bir noktadan uzaklaşma, başka tarafa yönelme anlamını kazandırır.

Studentterdin arasındaki krujokko cetekçilik kılıu işini alıp barat (Kudaybergenov,1980,336).

“Öğrenci derneği rehberlik yapma işini alıp gidiyor.”

2.4. Hareket belirli bir zamanda geçiyorsa ve süreklilik bildirilmek isteniyorsa birleşik fiilin kadrosuna *cat-* fiili eklenir. Bu durumda önceki parçacıklar zarf-fiillerin -A/-O, -y ve -p şekillerini, sonraki parçacık ise zaman eklerini alır.

Neçen cıldan beri birgeleşip turup kele catabız (Kudaybergenov, 1980, 331).

“Nice yıldan beri birlikte **oturuyoruz.**”

Eğer *bar-* fiilinin yerine *kel-* kullanılırsa, o zaman hareketin bir taraftan konuşulan zamana doğru ya da herhangi bir sınıra yaklaştığını bildirir.

Egin bışıp baratat. / Egin bışıp kelatat (Kudaybergenov,1980,337).

Eldin turmuşu cakşırıp baratat. / Eldin turmuşu cakşırıp kelatat (Kudaybergenov, 1980,337).

bar- tasvir fiilinin olumsuz yapısı esas fiilin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

EF+O(-BA/-BO) TF+KE+İE

3. başta- Tasvir Fiili:

Esas fiile -A/-O,-y ve -p zarf-fiil eki yoluyla bağlanır. *başta-* fiili, tasvir fiili olarak kullanıldığında tek başına kullanımındaki anlamını korur. Bu durum, *başta-* fiilinin tasvir fiili olmadığı düşüncesini ortaya çıkarabilir. Ancak bir fiilin tasvir fiili olabilmesi, kendisinden önceki fiilin zarf-fiil eklerinden birini almış olmasına bağlıdır. Eğer fiil, zarf-fiil eki almamışsa o zaman rahatlıkla esas fiil olarak adlandırılabilir. Eğer almışsa ve esas fiil konumunda ise, o zaman zarf-fiilli kısım *başta-* fiilinin niteleyicisi olur. Örneğin *...itter ürüp baştaştı.* “köpekler ürümeye başladı.” K-257, cümlesinde *ürüp* zarf-fiili, *başta-* fiilinin niteleyicisi değildir. “ürüme” işine girildiğini bildirmesi açısından esas fiilin niteleyicisidir. Esas fiili nitelediği için de tasvir fiili olarak rahatlıkla alınabilmektedir.

başta- tasvir fiili, işlev olarak, kendisiyle bağlantı kurulan hareket bildiren cümlelerin gelişimlerini tasvir etmez, sadece eylemin başlangıcını, olayın başladığını bildirir. Örneğin:

Duu-duu urgan şamal kar tozoñun uçura baştağı.

“Uğul uğul vuran rüzgar karı tozutup **savurmaya başladı.**”

başta- tasvir fiili, esas fiilin niteleyicisi olarak bir hareketin başladığını bildirir. İşlev olarak yeni başlayan bir hareketi ifade ettiği için de hareketin öncesini tahmin etmek ve ona göre olumsuz bir yapıda kullanmak pek uygun düşmeyeceğinden olumsuz yapıda kullanılmamaktadır.

4. ber- Tasvir Fiili:

ber- tasvir fiili hem -A/-O, -y hem de -p zarf-fiil ekleriyle kullanılabilir. Clauson, *ber-* tasvir fiiliyle ilgili, “esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı durumlarda, genellikle hareketin, başka birisinin lehine yapıldığını veya başka birisine yönlendirildiğini bildirir.” (Clauson,1972,354-355) şeklinde bilgi verir. Hareketin sonuçlarının özneye değil, başka şahsa yönelik olduğunu gösterir.

Yudahin ise *ber-* tasvir fiiliyle ilgili şunları söyler: “-p zarf-fiili ile kullanıldığı zaman hareketin kararlılığını ve kesinliğini de ifade eder (Yudahin,1985,I,128).

Tigi kitepti maga alıp ber. “Öteki kitabı bana **ver, versene**”

Uuluña ton alıp ber. “Oğluna kürklü elbise **al**”

ber- tasvir fiili zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında şu işlevlere sahip olur:

4.1. -A/-O, -y şeklindeki zarf-fiillerle kullanıldığında bazen hareketin yapılmasının tezliğini, birdenbireliğini de gösterir.

Karaşumkardın tomogosun tartıp alganda, al daldañdap kaçırıp sala berdi.

“Karasungurun başlığını çekince, o kanatlarını çırparak **hemen saldırdı.**”

Ober bolso calgız özünö belgiliüü bir ırdı ırdap koyo berdi (K-215).

“Ober ise yalnız kendisinin bildiği bir şarkıyı **söyleyiverdi.**”

Akırında küttüröp kaçkan bököndördün kaluñ tobu cayık tüzgö agılıp çıga bergende atkıçtarga kepteldi.(K-29).

“Sonunda harıl harıl kaçan sayga sürüsü geniş düzlüğe sürü hâlinde **çıkıverdiğinde** nişancılar tarafından sıkıştırıldı.”

4.2. *ber-* tasvir fiili -p zarf-fiil ekiyle birlikte anlam açısından olumsuzluk ifade eden fiillerle kullanıldığında başkası için yapma veya başkasının yara-

rına yapma ifadesiyle uygun düşmeyeceğinden, bu tür kullanımlarda sadece yön ifadesine dikkat çekilmektedir.

Karışkırlardı körüp, topozdor nöñkölöñdöşüp, korkuldap, kaçıp berişti (K-230).

“Kurtları görüp, görünce, mandalar böğrüşerek korkuyla **kaçıştılar.**”

4.3. -A/-O,-y zarf-fiil ekleri aracılığıyla bağlandığı durumlarda, esas fiilin ifade ettiği hareketin şartlara bağlı kalmadan, her şeye rağmen gerçekleştiğini ya da tekrar gerçekleşeceğini, tekrarlanacağını bildirir (Yudahin,1985,I,128; Kudaybergenov,1980,333). TT’de söz konusu şeklin tam bir karşılığı yoktur.

Ayta ber. “Söyle, söylemeye devam et”

-Al küñügö bara berip cadadı. “O, her gün **gide gide** yoruldu.”

Ala ber. “Almaya devam et.”

4.4. *ber-* tasvir fiili, dil bilgisel şekli açısından emir kipinde olduğunda ve -A/-O; -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında hareketin yapılmasına izin verildiğini bildirir. Her ne kadar ilk bakışta bu işlevin emir ekinin işlevinden kaynaklandığı düşünülse de *ber-* tasvir fiilinin işleviyle emir ekinin işlevinin iç içe geçerek bu anlamı verdiği görülmektedir.

-Eç kim bolboyt, tartınbay kele bersin.

“Hiç kimse olmayacak, çekinmeden **gelsin.**”

-Eç kaday kıynçılıkka karabastan ıldam kete berebiz.

“Hiçbir zorluğa bakmadan çabuk ve sonuna kadar yürümeye **devam edeceğiz.**”

4.5. Eğer zarf-fiillerle birleşirken emir kipinde değil de başka kipten biriyle kullanılırsa o zaman bu tür birleşme hareketin sürekliliğini bildirir. Süreklilik *cat-*, *cür-*, *otur-*, *tur-*, *bar-*, *kel-* gibi tasvir fiillerle de yapılabilmektedir, ancak *ber-* tasvir fiili diğerlerinden farklı olarak genel bir süreklilik ifade etmektedir.

Bul adam kaçan bolso özünö kadaydır eç cerde cok şarttardı tüzüp berüünü talap kılıp kelatat. (K-307).

“Bu adam ne zaman olsa kendine nedense hiçbir yerde olmayan şartları **düzenlemeyi** talep ediyor.”

Kuralay işenip, kütüp cürö beriş kerekpi? (K-160).

“Körü körtüne inanıp, **beklemek, bekliyor olmak** gerekir mi?”

4.6. *ber-* fiili -A/-O,-y şeklindeki zarf-fiillerle birleştiğinde bazen hareketin uzun sürdüğünü, âdet hâline gelmiş olduğunu da gösterir:

Tayakeñ kelgen ayaktı ketirbey içe beret.

“Dayın gelen kadehi geri çevirmeden (**hep**) **içer**.”

Uşintip söz ar kaçan natıycasız kala berçü (K-275).

“Böylece konu her zaman neticesiz **kalırdı, kalıverirdi**.”

4.7. Bazen -A/-O; -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında konuşmayla eş zamanlı gerçekleşen başka bir hareketi de anlatır.

-Keke, dedi Sultan, Karımşaktın but cagina oltura berip.

“Keke dedi Sultan, Karımşak’ın bacaklarının yanına **oturup**.”

Töşökkö kire bererde açuulana ayttı (K-257).

“Yatağa **girerken** öfkeyle söyleniyordu.”

4.8. Bazen -A/-O; -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığı zaman yeterlilik ifade eder.

Sen munu tüşünö berbestirsiñ (K-126).

“Sen bunu **bilemezsin, anlayamazsın**.”

4.9. *ber-* tasvir fiili -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığı zaman başkası için yapma veya başkasının yararına yapma anlamlarını ifade eder.

Al tündö bir tüş körüpmün. Anan aytıp berem (K-149)

“O gece bir düş gördüm. Sonra **anlatırım**.”

Anan emne körgönün, emne cañı nerse ukkanın şaşpay aytıp beret (K-251).

“Sonra ne gördüğünü, yeni ne duyduğunu acele etmeden **anlatır**.”

ber- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+ZF] [TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE]}

-Açkıçı bar, -dedi leytenant Avdiy emne aytkanı turganın tüşünö berbey (K-192).

“-Anahtarı var, -dedi teğmen Avdiy’in ne demek istediğini **anlayamadın**.”

5. *bil-* Tasvir Fiili:

bil- tasvir fiili esas fiile sadece -A/-O ve -y zarf-fiil ekleriyle bağlanır ve *al-* fiilinde olduğu gibi eylemin gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini ya da yeterliliğin olup olmadığını ifade eder. Kırgız Türkçesinde yeterliliği ifade eden

esas tasvir fiili *al-*'dir. Ancak güneybatı Türk lehçelerinin esas yeterlilik ifade eden fiili olan *bil-*'in de seyrek olsa da kullanıldığı görülmektedir.

Men künö kıla bilgen baş, esine kelse, künöösün... (SK-79).

“Ben günah **işleyebilen** birinin, akli başına geldiğinde, günahını...”

Bul cerde Kırgız arın saktay bilgen / Kılımdar sından ötkön cürök turat (TI-203).

“Bu topraklarda Kırgızların şerefini **koruyabilmiş** yüzyıllar boyunca çetin sınavlardan başarıyla geçmiş yürek yaşıyor.”

bil- tasvir fiilinin olumsuz yapılrken olumsuzluk eki genellikle tasvir fiilinin üzerine getirilir. *Bir işi yapmaya gücü yetememek, yeterli olamamak* gibi anlamlara gelir ve aşağıdaki gibi bir yapı oluşturur.

EF+ZF(-A/-O,-y) TF+O(-BA/-BO-+İE

Köpürö emes ipiçke, / Çoñ coldon basa bilbegen / Kantti eken kayra Midikem (TI-291).

“İncecik köprüde değil/ Büyük yolda bile **yürüyemeyen** /Sevgili dostum Midikem ne yapıyor acaba.”

6. *bol-* Tasvir Fiili:

Kırgız Türkçesinde *bol-* tasvir fiili, esas fiile sadece -p zarf-fiil ekiyle birleşir ve eylemin tam olarak, eksiksiz yapıldığını bildirir. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle birleşebilir.

bol- fiili, genellikle şahsı belirsiz olumsuz ifadelere gelmektedir. Bu şekilde kullanımında *imkânsızlık* işleviyle birlikte bir *edilgenlik* özelliği de kendisini göstermektedir.

Eğer şahıs biliniyorsa o zaman hareketin tam olarak yapıldığını gösterir.

Alardı küütüp turgan kayırmsız düynö menen algaçkı katnaşkanı boldu (K-6).

“Onları bekleyen merhametsiz dünya ile ilk **tanışmaları oldu.**”

Közünö körüngöngö ıks berip, delbetap bolup küülönö berçü boldu (KŞ-77).

“Gözüne görünene aniden, **çıldırıp** hızlıca, saldırıverir oldu.”

bol- tasvir fiilinin olumsuz yapısı esas fiilin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+O(-BA/-BO-)+ZF] [TF+Ke+İE]}

7. *büt-/bütür-* Tasvir Fiilleri:

Esas fiile sadece -p zarf-fiil ekiyle bağlanır ve hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle kullanılabilir. Geçişsiz fiillerle kullanılırsa *büt-* yapısında; geçişli fiillerle kullanıldığında ise *bütür-* yapısında kullanılır. Diğer tasvir fiillerinin çekimlerinde görülmeyen bu özellik dikkat çekicidir.

büt- tasvir fiili esas fiilin ifade ettiği hareketin, hareketi yapan kişi tarafından sona erdirildiğini, tamamen bitirildiğini ifade eder.

büt- tasvir fiili, birleşik yapı oluşturduğunda, kendi müstakil anlamıyla kullanılır. Diğer tasvir fiiller gibi birleşme sırasında anlamından uzaklaşmaz. Müstakil veya tasvir fiili olarak kullanımında anlam olarak hep *bitmişlik*, *sona ermişlik* vardır.

A men çının aytayın, meymanda cürgönsüp çaşagandan cadap büttüm (K-278).

“Ben ise gerçeği söyleyeyim, artık misafir gibi yaşamaktan **bıktım**.”

bar- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+ZF] [TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE]}

8. *cat-* Tasvir Fiili:

cat- tasvir fiili -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleriyle kullanılır. -A/-O ve -y zarf-fiil ekleri daha çok *kel-*, *bar-* ve *kör-* fiilleriyle kullanılır. Diğer fiillerle ise -p zarf-fiil eki kullanılır. Yudahin ve Kudaybergenov bu fiille ilgili olarak “Hareketin uzunluğunu veya şu anda yapıldığını ifade eder.” (Yudahin,1985,I,239; Kudaybergenov,1980,331) bilgisini verir.

Başka tüşköniün körö catarbiz (Kudaybergenov,1980,332).

“Başımıza geleni, alnımıza yazılanı **göreceğiz**.”

İştep kele catat (Yudahin,1985,I,239).

“Çalışıyor, uzun süredir çalışıyor.”

cat- tasvir fiili -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleriyle kullanımı sırasında aşağıdaki işlevleri kazanır:

8.1. *bar-*, *kel-* ve *ket-* gibi fiillerle kullanıldığı zaman devamlılığı, sürekliliği gösterir. Bununla birlikte yön bildirme anlamı da yer alır.

Neçen cıldan beri birgeleşip turup kele catarbiz (Kudaybergenov, 1980,331).

“Nice yıldan beri birlikte **oturuyoruz**.”

8.2. *cat-* tasvir fiili, bazen konuşmayla eş zamanda gerçekleşen hareketi tasvir etmek için de kullanılır.

Özümö ılayık ketmen bolso, çoñlordon kalıspayt elem, -dedi Alımkul, -atasının canına bir ayak taklandı **koyup catıp** (Kudaybergenov,1980,331).

“Kendime uygun kazma olsa, büyüklerden geri kalmam dedi Alımkul, babasının yanına bir tabak kavutu **koyarken**.”

8.3. *cat-* tasvir fiili *bar-* ve *kel-* fiilleriyle kullanıldığında -p zarf-fiil ekiyle değil, -A/-O ve -y zarf-fiil ekleriyle birleşik yapı oluşturur.

Caştegin üygö bara catat. “Caştegin eve **gidiyor**.”

Asan bul cakka kele catat. “Asan bu tarafa geliyor.”

Eğer bu *kel-* ve *bar-* fiilleri ettirgenlik eklerini alırsa o zaman -p zarf-fiil ekiyle kullanılabilir.

Kesardın düynönün eesi boloruna şek keltirip catasıñ (K-149).

“Sezar’ın dünyanın sahibi olduğuna şüphe **getiriyorsun**.”

8.4. Kırgız Türkçesinde esas fiile -A/-O, -y ve -p zarf-fiil eklerinden başka -GAnI/-GOnU zarf-fiil ekleriyle de bağlanabilen bazı tasvir fiilleri vardır. Bu birleşik yapı, esas fiil köküne, -GAnI/-GOnU zarf-fiil eklerinin ve *tur-*, *cat-cür-*, *otur-* ve *kal-* gibi tasvir fiillerinin getirilmesiyle oluşmaktadır. -GAnI/-GOnU zarf-fiil ekleriyle birlikte, esas fiilin üzerine gelerek, onun ifade ettiği hareketin amaçlandığını ve gerçekleşmesine az kaldığını bildirir.

Sen meni korkutup-ürkütköndü koyup, meeñdi birtke iştetip, oylonup kör-çü; emne **kılganı catasın** (K-264).

“Sen beni korkutmayı bırak, beynini biraz çalıştırıp düşün; ne **yapıyor-sun**, ne **yapmak üzeresin**?”

Calgız Avdiy gana al tünü tıncıy albadı bolor iş bolgonu catkanına (K-174).

“Sadece Avdiy yine o gece rahatlayamadı, olacak iş **olmak üzere olduğundan**.”

1.5. Bazen bir hareketi değil, sadece bir durumu bildirir.

Rimdin ökül-akimi, sen dal oşondon çoçulap catkanıñdın cönü bar (K-162).

“Roma’nın Valisi, sen tam bu sebeple **korkmakta** haklısın.”

cat- tasvir fiilinin olumsuz yapısı iki şekilde yapılır. Birinci esas fiilin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eki getirilerek, ikincisi ise tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

1. EF+ZF TF+O(-BA/-BO)KE+İE

Men dele oşonu aytıp catpayımbı (K-97).

“Ben de bunu **söylemiyorum**.”

Mına uşunu menen öz küñöndü köböytüp catpaysıñbı (K-165).

“Böylece kendi günahını **artırmıyor musun, çoğaltmıyor musun?**”

2. EF+O(-BA/-BO)+ZF TF+KE+İE

*Moyundagı mildetti atkaruuga iñgayluu uçurda kütiü kerek, anday uçur azırınça **kelbey catat*** (K-67).

“Üzerine aldığı görevi başarmak için uygun bir fırsat kollayacaktı, o fırsat şimdiye kadar **ele geçmemiştir.**”

*Adamdar intımak kılıp çaşabay, uşul planetaga **batuspay catat ce?*** (K-101).

“Hayret, insanlar şu gezegene **sıgırmıyorlar.**”

9. *cazda-* Tasvir Fiili:

Türkologlar yaz- tasvir fiilinin kökenini Eski Türkçedeki *yanılmak* anlamına gelen *yaz-* mastarına dayandırmaktadır (Banguoğlu,1986,492; Deny,1941,471; Gabain,1953,23; Göğüş,1962, 257; Ediskun,1996,236). Bugün ise istenmeyen bir oluş ve kılışın gerçekleşmesine az kaldığını, az kalsın oluvereceğini anlatır.

cazda- tasvir fiili, esas fiile -p; -A/-O, -y zarf-fiil ekleriyle birleşir. Bu birleşme sırasında hareketin, yakın geçmişte gerçekleştirilmesine az kaldığını bildirir (Ahmatova,1975,131; Yudahin,1985,I,212).

*Cürögü çıga **cazdadı*** (Yudahin,1985,I,212).

“Yüreği **az kalsın çıkacaktı.**”

*Mına, akça degende sen dele bezildep çurkayt ekensiñ go, az cerden bölörördün azuusuna **kete cazdadın.*** (K-112).

“İşte sen de para denince koşup gelmişsin. Bu yüzden **az kalsın** kurtların dişlerine **kapılacaktın, az kalsın** kurtlara yem **olacaktın.**”

Kırgız Türkçesinde *cazda-* tasvir fiili, diğer tasvir fiillerinde olduğu gibi cümle içerisinde zarf-fiil olarak kullanıldığında eğer özne ortaksa zarf-fiil olarak, farklıysa çeviride geçmiş zaman olarak işlev görür. Bu sebeple çeviri esnasında öznelerin aynı veya farklı olması önem taşır.

Özne Ortak ise:

*Boston Bazarbaydın celmoguzday ireñ-başına muştumun oynotup, balca-bulca kılıp **cibere cazdap** zorgo karmanıp turdu* (K-316).

“Boston, Bazarbay’ın cadaloz karı gibi yüzüne gözüne yumruğunu indirip, **az daha** parça parça **edecekken**, kendisini zor tutuyordu.”

Özne Farklı İse:

*Lyonka üydün için şıbap **bütö cızdap**, Avdiy bolso kölökögö korgolop malkaranın eşigin aştap catkan.* (K-103).

“Lyonka’nın evin iç sıvasını bitirmesine **az kalmıştı**, Avdiy ise gölgede kalmaya çabalayarak ahırın kapısını takıyordu.”

Yaklaşma fiilleri, esas fiilde ifade olunan hareketin gerçekleşmesine az kaldığını, az kalsın olacağını ifade ederler. Yani temelinde gerçekleşmeyen bir eylem görülmektedir. Bu da hareketin gerçekleşmediği noktasından hareketle kavram olarak olumsuzluğu ifade eden bir fiil olarak karşımıza çıkmaktadır. Bünyesinde olumsuzluğu barındıran bu fiilin eylem aşamasındayken hareketi tamamlayamaması bizlere mantıksal olarak olumsuz yapının olamayacağı gerçeğini bildirir.

10. cet- Tasvir Fiili:

cet- tasvir fiili esas fiile sadece -p zarf-fiil eki aracılığıyla birleşir. Bu birleşme sırasında müstakil anlamındaki yeterlilik ve yön ifadesini tam olarak kaybetmez ve oluşturduğu yapılarla bu anlam kendisini hissettirir.

*Caştardın arasındaki añ-sezimi **ösüp cetile** elek* (K-44).

“Gençlerin arasındaki şuuru **büyüttük**.”

*Tündü tün debey erme çöldü keze **çurkap cetsem** degen azaptuu, dayınsız kaaloosu bolmok bele* (K-40).

“Geceye gece demeden ıssız çölü **koşarak dolaşsam** diye acılı, belirsiz isteği...”

cet- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+ZF] [TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE]}

11. ciber- Tasvir Fiili:

ciber- tasvir fiili esas fiile sadece -p zarf-fiil ekiyle birleşir. Kırgız Türkçesinde *ciber-* tasvir fiilinin yanında *iy-* ve *ir-* tasvir fiilleri de kullanılır. Anlam açısından bu üçünün arasında bir fark yoktur. *ciber-* tasvir fiili -p zarf-fiil ekiyle birleşimi sırasında şu işlevleri kazanır:

11.1. -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığı zaman esas fiilde ifade edilen hareketin çabucak, hızlı bir şekilde yapıldığını yani hareketin tezliğini ifade eder:

ıylap ciberdi (Yudahin,1985,I,253).

“ağlayıverdi”

Üyülip turgan kurgak bedege ot **koyup ciberdi** (Kudaybergenov, 1980, 339).

“Yığılan kuru ota, otun içine ateş **koyuverdi**.”

11.2. -p zarf-fiil ekiyle kullanılırken esas fiilde ifade edilen hareketin tamamen yapıldığını, diğer bir söyleyişle bir işin sonuna kadar yapıldığını ifade eder.

Aga çeyin iş başı *dep, me, munu içip ciber*. (K-211)

“İş başı niyetine deyip, bunu **içiver**.”

Hem tezlik hem de tamamen yapma, bir işi sonuna kadar yapma ifadelerinde bir kararlılıktan da söz etmek yanlış sayılmaz. Kişinin zaten bir işi sonuna kadar yapmaya niyetlenmesi onun kararlılığının göstergesidir.

Men abdan kubandım, al kamkorduktu maga koy dep cazıp ciberdim (K-204).

“Ben buna çok sevindim ve onun vesayetini ben alayım diye **yazıverdim**.”

Suunu muzdun sınıktarı menen koşo içip ciberdi (K-228).

“Suyu buzun kırıklarıyla birlikte **içiverdi**.”

ciber- tasvir fiilinin olumsuz yapısı, tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk ekinin getirilmesiyle yapılır. Söz konusu yapının şeması şu şekildedir:

{[EF+ZF] [TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE]}

Dal uşunu dana sezgen Caş-Tegin ne bolso da «Iyık ene»! dep aytıp ciberbes için aldını erinin...(KA-31).

“Tam bu çekirdeği sezen Caş-Tegin ne olursa ‘kutsal anne’ diye **söyleyivermemesi için dudağını...**”

12. *cönö-* Tasvir Fiili:

cönö- tasvir fiili, sadece -p zarf-fiil ekiyle kullanılır. Adından da anlaşılacağı gibi kullanıldığı birleşik yapıya yön anlamını verir. Tıpkı *bar-* tasvir fiilinde olduğu gibi, asıl anlamında barındırdığı *bir yere doğru yönelme, eğilim gösterme* anlamından fazla uzaklaşmaz. Tasvir fiilleri esas fiille kullanıldığı zaman asıl anlamlarından uzaklaşarak yeni anlamlar kazanmalarına rağmen bu fiilde kendi anlamından fazla uzaklaşmayarak birleşik yapıya yönelme anlamını kazandırır.

Atçan kempay aydap cönögöndö üstünön kaalgıp koşo uçtu (K-170).

“Atlı muhafızlar, **götürürken** üstünden ağır ağır birlikte uçtu.”

Kaşka Döbögö aydap cönögön nemenin artınan eerçiy uçkan kuştu tañırkay da, kaltaarıy da karap, prokurator arka terrasasında dale turdu (K-171).

“Kaşka tepesine **götürülen** adamın arkasından uçarak takip eden kuşa hayretle ve biraz da keyfi kaçarak bakan Vali, arka terasta öylece kalakalmıştı.”

cönö- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF + ZF] [TF + O(-BA/-BO-) + Ke+İE]}

13. *cür- Tasvir Fiili:*

cür- tasvir fiili, -A/-O,-y, -p ve -GAnI/-GOnU zarf-fiil ekleriyle kullanılır. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle kullanılabilen bu fiil, kullanımı sırasında şu işlevlere sahip olur:

13.1. Hareketin uzun zaman içerisinde aralıklarla devam ettiğini ya da âdet hâline gelip her zaman gerçekleştiğini ifade eder.

Erteden beri aylanıp uçup cürgön kuş, ayrı kuyrukpu, ce bürkütpü? (K-170).

“Sabahtan beri döne döne **uçan** kuş çaylak mı yoksa kartal mı?”

Rim koşununda soguşup cürgön kezinde, tötön kiyin prokurator bolğon-don beri anın mundayı çok bolçu (K-144).

“Roma ordusunda **savaştığı** zamanlarda ve epey sonraları vali olduğundan beri böylesini görmemişti.”

13.2. Bazen aralıksız devam eden hareketi de bildirir. Bu hareket, kısa zaman içerisinde ya da zaman bakımından sınır koyulmadan, genel olarak devam eden hareket de olabilir.

Küyöo koşçusu Saparbay Osmondu tigindeyde koştıp aga birdemelerdi aytıp cüröt (Kudaybergenov,1980, 328).

“Damadın refakatçisi Saparbay, Osman’ı ötede hoş görüp ona bir şeyler söylüyor.”

Eger ıyık tutkan maksatı adamdı süyüü bolso, okumuştuu akılmandar aytıp cürgöndöy, gumanizm ideyası bolso, başkaça aytkanda, adamdı özünö cetkirçü col bolso, ... (K-175).

“Eğer kutsal saydığı amacı insanı kendine ulaştıracak yol ise aydınlara **söylediği gibi** hümanizm fikri ise insanı kendine ulaştıracak yol ise...”

13.3. *cür-* tasvir fiili, yukarıdaki gibi çeşitli anlamlardan başka, olayın ya da hareketin gerçekleştiğini de bildirir. Bu durumda zarf-fiil ekini almış esas fiille kullanılan yardımcı fiil *cür-*, sıfat-fiilin -Ar şekliyle kullanılır ve bunlardan sonra *ele* yardımcı fiili getirilir.

Suran eköbüz birden caman multuk karmap, serke degen mergençini eer-çip cürör elek (Kudaybergenov, 1980,329).

“İkimiz birden kötü tüfek tutup, teke denilen hayvanı avcı olarak **takip ediyorduk.**”

13.4. *cür-* tasvir fiiline -BA/-BO olumsuzluk eki eklendiği zaman -y zarf-fiil ekiyle birlikte kullanılır ve önceden hatırlatma, uyarma anlamını verir.

Ey teknik mırzalar öydölüp baratasıñar kiyin östübüzdön suu çıkpay koyup cürböysün (Kudaybergenov, 1980,329).

“Ey teknisyen beyler, yukarıya gidiyorsunuz, sonra üstümüzden su **çıkarmayasınız.**”

13.5. Eğer olumsuzluk eki birleşik fiilin her iki unsuruna eklenirse hareketin mutlaka gerçekleşeceğini ifade eder. Ancak hareketin nasıl gerçekleşeceği hakkında ise herhangi bir bilgi vermez (Kudaybergenov,1980:329).

Al külböy cürböyt (Kudaybergenov,1980:329).

“O hep güler, o **gülmeden duramaz.**”

Sen kitep okubay cürböysün (Kudaybergenov,1980:329).

“Sen hep kitap okursun, sen kitap **okumadan duramazsın.**”

13.6. Eğer olumsuzluk eki birleşik fiilin her iki unsuruna eklenirse hareketin mutlaka gerçekleşeceğini ifade eder. Ancak hareketin nasıl gerçekleşeceği hakkında ise herhangi bir bilgi vermez (Kudaybergenov,1980,329).

Al külböy cürböyt (Kudaybergenov,1980,329).

“O hep güler, o **gülmeden duramaz.**”

Sen kitep okubay cürböysün (Kudaybergenov,1980,329).

“Sen hep kitap okursun, sen kitap **okumadan duramazsın.**”

13.7. Eğer *cür-* tasvir fiili emir kipinde kullanılırsa tezlik ifadesi de taşır.

Er atañdın turpagın ala cür! KA-14

“Yiğit babanın toprağını **hep yanında taşı.**”

13.8. Eğer -GAnI/-GOnU zarf-fiil ekleriyle kullanılırsa hareketin amaçlandığını bir şeye niyetlendiğini ifade eder.

Köçkünü cüröt.

“Göçmek üzere, göçmeye niyetleniyor.”

cür- tasvir fiilinin olumsuz yapısı iki şekilde yapılır. Birinci esas fiilin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eki getirilerek, ikincisi ise tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

1. EF+ZF TF+O(-BA/-BO)KE+İE

Bu colu da oşondoy çıksa özüñ kargışka kalıp cürbö (K-148)

“Bu defa da öyle çıkarsa sen lanete **uğrama.**”

Tünüçündö Akbara üñkürdön çıgıp barıp, eşektin etine toyup kayttı, birok küniğö ele bir eşek too etekte sandalıp cürböyt da (K-230).

“Geceleyn Akbara mağaradan çıkıp, eşek yiyerek geri geldi, ama her gün bu dağlarda eşek **dolaşmazdı.**”

2. EF+O(-BA/-BO)+ZF TF+KE+İE

Uşul ubakka çeyin tekşirilbey cüröt (Yudahin,1985,I,285).

“Bu zamana kadar **denetlenmiyor.**”

14. *çık-* Tasvir Fiili:

çık- tasvir fiili, esas fiile sadece -p zarf-fiil eki yardımıyla bağlanarak, hareketin, baştan sona tam olarak yapıldığını veya tam olarak yapılacağını bildirmek için kullanılır. (Yoldaşev,1965:81; Kudaybergenov,1980,339). Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle kullanılabilir.

Başattan, tuura üñkürdün özünön alıp çıktım (K-240).

“Başat’taki bir mağaradan **aldım.**”

Men sen aytkan romandı okup çıktım (Kudaybergenov,1980,339).

“Ben senin anlattığın romanı **tamamıyla okudum.**”

çık- tasvir fiilinin olumsuz yapısı, tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk ekinin getirilmesiyle yapılır. Söz konusu yapının şeması şu şekildedir:

EF+ZF TF+O(-BA/-BO)+KE+İE

15. *ir-* Tasvir Fiili:

ir- tasvir fiili, esas fiile sadece -p zarf-fiil ekiyle birleşir. *iy-* ve *ciber-* tasvir fiilleriyle aynı anlamdadır. Bu fiille ilgili olarak Yudahin “Harekete kararlılık, tezlik ve kesinlik ifadesi verir.” (Yudahin,1985,I,375) şeklinde bilgi verir.

çaap irdi.

“vuruverdi.”

ırgıta koyup irdi.

“şiddetle atıverdi.”

ir- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+ZF] [TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE]}

16. *iy-* Tasvir Fiili:

iy- tasvir fiili, *ciber-* ve *ir-* tasvir fiilleriyle aynı anlamdadır. Bu da harekete kararlılık, tezlik ve kesinlik katar (Yudahin,1985,I,296). Sadece -p zarf-fiil ekiyle kullanılır.

Açkılanıp ıylap iydi (Yudahin,1998,I,12).

“Haklılığını ispatlamak için ağlayıverdi bile.”

Can sooga, börü ene! –dep süylöp iydi Avdiy (K-212).

“Kurtar beni kurt ana! diye **mırıldanıverdi** Avdiy.”

Bul emne degendik, bul emne degen coopkerçiliksiz sözdör! –dep kıykırıp iydi Koçkorbaev (K-308).

“Bu ne demek, bu nasıl sorumsuz sözler! diye **haykırıverdi** Koçkorbaev.”

iy- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+ZF] [TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE]}

17. *kal-* Tasvir Fiili:

kal- tasvir fiili, esas fiile hem -A/-O, -y hem de -p zarf-fiil ekleri yoluyla bağlanır. Genellikle geçişsiz fiillerle birleşir.

17.1. *kal-* tasvir fiilinin -A/-O ve -y zarf-fiil ekleri aracılığıyla birleştiği durumlarda kazandığı işlevler şunlardır:

17.1.1. Esas fiilde ifade olunan hareketin birdenbire, çabucak olduğunu bildirir.

O, aylanayın, degi soosuñbu? –dep, ogo beter şaşılıp Ömür atnan tüşö kaldı.(Kudaybergenov, 1980,341)

“O, kurban olayım, iyi misin? diye daha da fazla acele edip Ömür atından **iniverdi.**”

17.1.2. Esas fiilde ifade edilen hareketin kararlı bir şekilde yapıldığını bildirir.

Birok tülkü bizdin kıykırık-çuunu togotpoy eki kolun booruna alganday bürkütö karap, çoçoyup otura kaldı (Kudaybergenov,1980,341).

“Fakat tilki bizim bağırışlarımızı umursamadan, iki ayağını bağrına almış gibi kartala bakarak dik **oturdu.**”

-*Satpaym!* -*Bazarbay ordunan tura kaldı* (K-263).

“-Satmıyorum! -Bazarbay yerinden **kalktı.**”

17.1.3. Olumsuzluk ekini almış esas fiil, *kal-* tasvir fiiliyle birlikte kullanıldığı zaman, ifade ettiği hareketin veya oluşun hiç yapılmamış olduğunu bildirir ve anlam açısından *koy-* fiiliyle aynı anlama gelir.

kelbey kaldı. “Hiç gelmez oldu, gelmez oldu.”

cazbay koydu. “Hiç yazmadı”

17.2.1. *kal-* tasvir fiili esas fiile -p zarf-fiil ekiyle birleşmesiyle ilgili olarak Kudaybergenov hareketin tamamen yapıldığını, bitmesine az kalındığını veya kesinliğini bildirir (Kudaybergenov, 1980,340) bilgisini verir.

17.2.1. *kal-* tasvir fiili, esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman, esas fiilin ifade ettiği hareketin tamamen yapıldığını, tamamlanıp bitirildiğini ifade eder.

Dagi tiştöögö umtuldu ele, biroq tülkü bulk etpey catıp kaldı (Kudaybergenov, 1980, 340).

“Bir daha ısırılmak için öne atıldı, ancak tilki birdenbire kıpırdamadan **uzandı.**”

Kantseñ da kindigibiz baylanıp kaldı (K-99).

“Nasılsa, ne yapsan da artık göbeğimiz **bağlandı.**”

17.2.2. Bazen hareketin bitmesine az kaldığını veya onun zorluğunu (hangi derecede yapıldığını), kesinliğini gösterir.

Kamçı menen baş aralata dagı bir colu tartıp kaldı (Kudaybergenov, 1980, 341).

“Kamçı ile başına bir defa daha vurmaya **yetişti, (vurdu).**”

17.2.3. Emir veya istek kipinde kullanıldığında, esas fiilin ifade ettiği hareket, özneye veya başka bir kişiye bağlı olursa o zaman aşırı istek, izin gibi anlamları ifade eder.

Ubakit barda ustatu kutkarıp kalalı (K-177)

“Vakit varken efendimizi ne olursa olsun **kurtaralım**.”

Taştaba munu, Kuday! Kutkarıp kal! (K-156)

“Bırakma bunu Allahım, ne olur **kurtar!**”

17.2.4. Şart kipiyle kullanıldığında genellikle esas fiilde ifade olunan hareketin bir an önce yapılması için aşırı istek anlamını ifade eder. Tabii bu aşırı istek anlamı doğrudan *kal-* fiiliyle değil, cümlede kullanılan diğer unsurların yardımıyla ortaya çıkar. Örneğin “*Keşke evlilik teklifimi kabul etse.*” cümlesindeki gibi aşırı isteği cümledeki ‘*keşke*’ sözü karşılamaktadır.

Moskvaga bir barsam, muna uşu küzdö körgözmögö ciberebiz dep catışkanday türlörü bar, eger barıp kalsam ayttı - ayttı deersiñ (K-282)

“Moskova’ya bir gitsem, herhâlde bu güz sergiye gönderme niyetleri var, eğer **gidersem**, dedi -dedi diyeceksin.”

17.2.5. Bildirme kipleriyle kullanıldığında genel olarak işin zahmetsizce, kolayca yapıldığını bildirir.

-Cok, kaydagı tsıgandar. Poyezdden kulap kaldım (K-186).

“-Hayır, hangi çingeneler? Trenden **düştüm**.”

Birok naşa çegip algan çabagandar toktoluudan ötüp kalgan ele (K-139).

“Ama esrarla kafayı bulmuş olan kaçakçılar mola yerinden **geçmişlerdi**.”

17.2.6. *kal-* tasvir fiili yine -p zarf-fiil eki aracılığıyla kurduğu birleşmelerde eylemin veya bu eylem sonucu ortaya çıkan durumun sürekliliğini de ifade eder.

Eylem sonucu ortaya çıkan durumun sürekliliği ise doğrudan *kal-* fiili sebebiyledir.

Avdiy Kallistratov emne kılıp catkanın tüşünö albay añkayıp karap kalıştı (K-138).

“Avdiy Kallistratov’un ne yapmak istediğini anlamadan gözlerini fal taşı gibi açarak **bakakaldılar**.”

Kardın toyguzup algan Avdiy çuvaş cıtangan tañak-tañak cüdüin arasında uktap kaldı. (K-187)

“Karnını doyuran Avdiy sası sası kokan demet demet yünüün arasında **uyuyakaldı**.”

17.2.7. Esas fiilde ifade edilen hareketin birdenbire olmasının yanı sıra beklenmezliğini de bildirir:

Añgiça sestra palatanın eşigin açıp kaldı (K-197).

“O sırada hemşire odanın kapısını **açtı, açiverdi.**”

-Mobu cindep kalıptır! Stantsiyaga cetkende bul bizdi kızıl şapkeçenderge karmap beret (K-139).

“-Hey bu **delirdi!** İstasyona varınca bizi polislere yakalattır, gammazlar.”

17.2.8. Asıl parçacıkla yardımcı parçacık *da/de* bağlacıyla birlikte kullanıldığında hareketin birdenbire olduğunu bildirir.

Koy şuuldap kele catıp, bir çoñ askanın aldına kelgende tık toktodu da kaldı (Kudaybergenov,1980,340).

“Koyun hışırdatarak geliyor, bir büyük kayanın önüne geldiğinde şık diye **kımıldayamadan kaliverdi.**”

Erkin köz irmebey tabış çıtkan taraptı karadı da kaldı (Kudaybergenov, 1980, 340).

“Erkin gözünü kırpmadan ses çıkan tarafa **bakiverdi.**”

17.2.9. Bazen bir hareketi değil, sadece bir durumu bildirir.

Senin Kudayıñan korkup kalçu biz emes (K-213).

“Senin Tanrı’ndan **korkacak** değiliz.”

Eger Batışta bolup kalganıbizda ne degen işterdi cürgüzömökümün (K-130).

“Eğer Batıda **olsaydık** ne gibi işleri yürüttürdük.”

17.2.10. Bazen yeterlilik ifade ettiği de görülmektedir.

Sen bir kişinin canın saktap kalar eleñ (K-158).

“Sen bir insanın canını **kurtarabilirdin.**”

Aslında yeterlilik anlamı daha çok olumsuz yapıda kendisini göstermektedir. Esas fiilin üzerine gelen olumsuzluk eki -y zarf-fiil ekiyle birlikte kullanılır. -BAy/-BOy olarak görülen bu ek *kal-* tasvir fiili ile birlikte kullanıldığında genel olarak yeterliliği ifade eder.

kal- tasvir fiilinin olumsuz yapısı üç şekilde yapılır. Birincisi esas fiilin üzerine, ikincisi tasvir fiilinin üzerine, üçüncüsü ise hem esas fiilin üzerine hem de tasvir fiilinin üzerine -BA-/-BO- olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır.

1. EF+ O(-BA/-BO)+ZF TF+ KE+İE

Emnelerdi ayttañ, emnelerdi aytalbay kaldın (K-168).

“Neleri söyledin neleri söyleyemedin.”

Antkeni baarığa teñ bölüip berem degende eç kimge eçteme tiybey kalat (K-164).

“Bu yüzden herkese eşit bölüştüreyim dersen, hiç kimseye hiçbir şey **kal-maz.**”

2. EF+ZF TF+ O(-BA/-BO)+ KE+İE

Ustattın uşul sabagı adam demeyki ceke kızıkçılığın közdöp alganda unutulup kalbaybı? (K-177).

“Efendinin bu çabası, insanların alışılmış şahsi çıkarıcılığı göz önüne alındığında **unutulmaz mı, unutulur.**”

3. {[EF+O(-BA/-BO-)+ ZF(-y)] [TF+O(-BA/-BO-) + Ke+İE]}

Kelbey kalba.

“Mutlaka gel.”

18. kel- Tasvir Fiili:

kel- tasvir fiili -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleri aracılığıyla esas fiile bağlanır. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle kullanılabilir. Bu kullanımı sırasında aşağıdaki işlevlere sahip olur:

18.1. kel- tasvir fiili, -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığında hareketin geçmişten şimdiki zamana göre gelişimini bildirir. Böyle bir birleşik yapıda hareketin yönü konuşanın tarafıdır. (Yoldaşev,1965:80).

Mansur eliüü başı özünün eki cigit menen koroogo atçan kirip keldi (Kudaybergenov,1980:335).

“Mansur bölük başı, kendisinin iki adamıyla avlu içine atlarıyla **girdi.**”

-Emne bolup ketti mınçalık! Talaşñar emne? DediKök Tursun Bazarbayga cete kelip (K-265).

“-Ne oldu bu kadar! Talaşınız ne? dedi Kök Tursun Bazarbay’ın yanına **varınca.**”

18.2. Ara vermeden yapılan işin konuşma anında bittiğini bildirir. *bar-* ve *ket-* fiilleriyle kullanıldığı zaman hareketin şimdiki zamandan gelecek zamana göre gelişimi, yönelişi anlatılır (Kudaybergenov,1980,335).

Kıştan beri ar kanday uşaktar taralıp, el oozunda aytılıp keldi (Kudaybergenov, 1980, 335).

“Kıştan beri her çeşit dedikodu etrafa yayılıp halkın ağzında **söylenegeldi.**”

Mansur elüü başı özüünün eki cigiti menen koroogo atçan kirip keldi (Kudaybergenov,1980,335).

“Mansur bölük başı, kendisinin iki adamıyla avlu içine atlarıyla **girdi.**”

18.3. *kel-* tasvir fiili, birleşmelerde genel olarak sürekliliği ifade etmede kullanılır.

Turmuşta dayım uşunday bolup kelet (K-161).

“Hayatta devamlı böyle şeyler **olagelmıştır.**”

18.4. *bar-* fiilinde olduğu gibi, oluşturduğu birleşik yapılarda yön anlamı vardır. *bar-* fiilinin yön anlamı kattığı birleşik yapılarda, özne yönelişin başladığı noktada bulunur. *kel-* fiiliyle yapılan birleşik yapılarda ise özne yönelişin çevrildiği taraftadır.

kel- tasvir fiilinin çekiminde özne, yönelişin çevrildiği tarafta olduğu için, öznenin bulunduğu nokta aynı zamanda konuşmanın veya hareketin bittiği noktadır. Yani bu noktadan hareketle esas fiilde ifade olunan eylemin konuşma anına kadar devam edebileceği sonucunu çıkarmak mümkündür.

kel- tasvir fiili, kullanım özelliği gereği konuşma anına kadar olan eylemleri bildirebileceğinden, ileriye dönük planları ve gerçekleşip gerçekleşmeyeceği konuşma anından sonrasını içerdiğinden tasarlama kipleriyle çekime girmezler.

İştep kalgan, sözü da, özü da şar baldardın biri Marat kirip keldi. (K-244)

“Çalışan, sözü de özü de bir gençlerden biri olan Marat **girdi.**”

Şergazı üygö şar kirip keldi. (KŞ-297)

“Şergazı eve **hızlıca girdi.**”

18.5. -p ve -A/-O, -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında hareketin aralıksız gerçekleştiğini ya da gerçekleşmekte olduğunu ifade eder.

Men saga cazbay keldim, mindan arı da cazbaym (Yudahin, 1985, I,368).

“Ben sana hiç mektup **yazmadım,** bundan sonra da yazmayacağım.”

Bir neçe cıdan beri coldoş bolup keldik (Yudahin,1985,I,368).

“Uzun süreden beri hep dost **olduk.**”

18.6. Eğer hareket şimdiki zamanda ise ve devam ediyorsa o zaman tasvir fiilinin üzerine *cat-* fiili eklenir.

Ar türdüü kızmattı atkarıp keldi (Kudaybergenov, 1980, 335).

“Her türlü hizmeti (**bu zamana kadar hep**) **yerine getirdi.**”

Ar türdüü kızmattı atkarıp kele catat (Kudaybergenov, 1980, 335).

“Her türlü hizmeti (bu zamana kadar hep yerine getirdi) ve **yerine getirmeye devam ediyor.**”

18.7. -A/-O ve -y şeklindeki zarf-fiillerle kullanıldığında hareketin tamamen yapıldığını bildirir.

Ayıldan calgız kelbesten, kelinçegin eerçite keldi (Kudaybergenov, 1980, 335).

“Köyden yalnız gelmeyip eşini de yanında **getirdi.**”

Zayra koroodo attuu turgan atkaruuçunu terezeden körüp, koridorgo çığa keldi (Kudaybergenov, 1980, 335).

“Zayra avluda at üzerinde olan haciz memurunu pencereden görüp, koridora **çıktı.**”

18.8. *kel-* tasvir fiili bazen birleşmelerde genel olarak sürekliliği ifade etmede kullanılır.

Kıştan beri ar kanday uşaktar taralıp, el oozunda aytılp keldi (Kudaybergenov, 1980:335).

“Kıştan beri her çeşit dedikodu etrafa yayılıp halkın ağzında **söylenegel-di.**”

Turmuştay dayım uşunday bolup kelet (K-161).

“Hayatta devamlı böyle şeyler **olagelmıştır.**”

kel- tasvir fiilinin olumsuz yapısı esas fiilin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+O(-BA/-BO-)+ZF(-y)] [TF+Ke+İE]}

Anday bolso emnelikten İisustun aytkandarı ali uşu künö çeyin eskirbeyt da, küçün cogotpoy kelet?(K-175).

“Öyleyse neden İsa'nın söyledikleri hâlâ bugüne kadar eskimemiştir, gücünü **kaybetmemiştir?**”

19. *ket-* Tasvir Fiili:

ket- tasvir fiili esas fiile -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleri aracılığıyla bağlanır. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle kullanılabilir. Ancak daha çok geçişsiz fiillerle kullanılır. Bu kullanımları esnasında aşağıdaki işlemlere sahip olur:

19.1. *ket-* fiili, -p zarf-fiil ekiyle birleştiğinde esas fiilde ifade olunan hareketin tamamen yapıldığını bildirir. Bunun yön anlamı, değişik fiillerle birleştiğinde yine açıkça görünür.

Er azığı menen börü azığı coldo degençe, özü da uzap ketti (Kudaybergenov,1980,335).

“Yiğidin yemeği ile kurdun yemeği yoldadır diyene kadar kendisi de **uzaklaştı.**”

Köz açıp-cumgança Erkinbek zımurap alda kanda kirip ketti (Kudaybergenov,1980,335).

“Göz açıp kapayınca kadar Erkinbek birden **uzaklaştı.**”

19.2. Sezgi, duygu ve başka anlamlara bağlantılı olan fiillerle birleşirse, yön bildirme anlamı ortadan kalkar. Esas olarak hareketin tamamen yapıldığını bildirir, ancak bu arada tezlik, ansızın olma anlamını da ifade eder.

Al emnegedir bezgek bolgon kişiçe kalçıldap ketti (Kudaybergenov, 1980, 335).

“O, nedense sıtmaya yakalanmış kişi gibi **(birden) titredi.**”

Akmat biz menen süylöşüp oturup açuulana ketti (Yudahin,1985,I,381).

“Akmat bizimle konuşurken **(birden) öfkeleni.**”

19.3. -A/-O, -y zarf-fiilleriyle kullanıldığı zaman ‘bir şeyi ek olarak yapmak’ anlamını da verir (Yudahin,1985,I,381).

Ayta keteyin (Yudahin,1985,I,381).

“(ek olarak) söyleyeyim.”

Men coldo baracatıp, silerdikine kire kettim (Yudahin,1985,I,381).

“Ben yolda giderken, **(bir süreliğine)** size uğradım.”

ket- tasvir fiilinin olumsuz yapısı esas fiilin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+O(-BA/-BO-)+ZF(-y)] [TF+Ke+İE]}

Böltürüktörümö kaytsam degende eki közü tört bolup turgan Akbara çıdabay ketti (K-231).

“Yavrularıma dönsem diye iki gözü dört olan, sabırsızlanan Akbara fazla **dayanamadı.**”

*Stantsiyadan temir col eki ayrılıp ketken toom ele, bir caktan kelip, bir cakka ketip catkandar köp, oşonusu çabangandarga cakşı dalda boldu, elge aralaşıp **bilinbey ketişti** (K-100).*

“Kaçakçılara iyi perde oluyordu, yolcular arasına karıştıklarından dolayı **bilinmiyorlardı.**”

20. kir- Tasvir Fiili:

Bu tasvir fiili genellikle -p zarf-fiil ekiyle kullanılır. Ancak seyrek olarak -A/-O, -y zarf-fiil eklerinin de kullanıldığı görülmektedir.

kir- tasvir fiili, esas fiilin ifade ettiği hareketin başlatılmış olduğunu, bir işe girişildiğini ifade eder.

*Men emi oşol aylampaga **barıp kirem** (K-75).*

“Ben şimdi bu girdaba **giriyorum.**”

*Bir tutam saman menen atın **kaşıp kirdi** (K-260).*

“Bir tutam samanla atını **kaşımaya durdu, başladı.**”

kir- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+ZF] [TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE]}

21. koy- Tasvir Fiili:

koy- tasvir fiili, esas fiile -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleriyle bağlanabilir. Bu birleşme sırasında sadece geçişsiz esas fiillerle birleşik yapı oluşturur.

21.1. Esas fiile -A/-O, -y zarf-fiil aracılığıyla bağlandığında, hareketin tezliğini, kararlılığını ve birdenbire olduğunu bildirir.

*Sapardın sözünö ızalana tüşkönün Saltanant baykap, külküsün **toktoto koydu** (Kudaybergenov,1980,340).*

“Sapar’ın sözlerine hemen sinirlendiğini, gücendiğini Saltanat hissedip, gülmeyi **birden kesti.**”

*Avdiy kese aytp, Petruhanın sunuşun **caktırbay koydu** (K-136).*

“Avdiy kesin konuşup, Petruha’nın uzattığını **kabul etmedi.**”

21.1.1. Esas fiile -A/-O; -y zarf-fiil aracılığıyla bağlandığında, bazen eylemi yapmak için olan izni veya tezliği bildirir. Bu durumda *koy-* fiili daima emir kipi şeklinde kullanılır. Burada kip ekinin işleviyle *koy-* tasvir fiilinin işlevi iç içe geçmiştir durumdadır.

Ala koy. “Hemen al.”

İçe koy. “(çekinmeden) İç, içmeye devam et”

Sırttanım, men bul etti buzup, kazanga salgıça, kiçipeciyildik kılıp suu alıp keke koyuñuz,-dedi. (Kudaybergenov,1980:340)

“Kaplanın, ben bu eti parçalayıp kazana koyana kadar bir zahmet suyu (hemen) **getirir misin?**”

21.2. koy- tasvir fiili, -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığında aşağıdaki işlevlere sahip olur:

21.2.1. -p zarf-fiiliyle birlikte kullanıldığında bazen hareketin bir defalığına yapıldığını bildirir.

Prokurator keçirimdüülük kılğansıp sözdü oñdop koydu. (K-147)

“Vali affetmiş gibi sözü **düzeltti.**”

Kiçine benzin bürküp koyuu mas baştardın oyuna kelbedi. (K-215)

“Biraz benzin **püskürtmek, dökmek**, sarhoşların aklına gelmedi.”

21.2.2. -p zarf-fiil ekiyle birlikte kullanıldığında bazen esas fiilde ifade edilen hareketin sonucunda herhangi bir durumun oluşması anlamını bildirir. Bu anlam, *koy-* tasvir fiilinin müstakil anlamını az da olsa korumasından kaynaklanmaktadır. *koy-* fiilinin bu işlevi geniş zaman, gelecek zaman ve emir kipleriyle kullanımında açıkça görülmektedir.

Siz çındıkka monopoliya ornotup koyuş için küiröşüp catasız (K-89).

“Siz gerçeğe tekel **koymak** için mücadele ediyorsunuz.”

Ce asıp koygon ce kerip salganga okşogon uşu tüirü ele bulardın tabasın kandırdı (K-215).

“**Asılmış** ya da gerilmiş benzeyen bu şekil onların neşesini kat kat artırmıştı.”

koy- tasvir fiilinin olumsuz yapısı, -BA/-BO- olumsuzluk ekinin esas fiilde veya tasvir fiilinin üzerinde olmasına göre değişik anlamlara gelebilir. Üç şekilde yapılır:

a.Eğer olumsuzluk eki esas fiilin üzerindeyse hareketin gerçekleşmediğini, gerçekleşmesine izin verilmediğini, gerçekleşmesinin istenmediğini bildirir.

EF+ZF TF+O(-BA/-BO)KE+İE

Cayında bir top coldoştoruñ menen uuga baratkanda, men da barayın desem, ciberbey koyduñ (Kudaybergenov,1980,340).

“Yazın bir grup arkadaşınla ava giderken ben de geleyim dediğimde **göndermedin.**”

Adam ce kımıldap koyboyt, ce ün çıgarbayt (K-218).

“Adam hiç **kımıldamıyor** ve ses de çıkarmıyor.”

b. Eğer olumsuzluk eki tasvir fiilinin üzerindeyse ve emir kipinde kullanılıyorsa inkârla birlikte önceden uyararak, hatırlatmak anlamını da bildirir.

EF+O(-BA/-BO)+ZF TF+KE+İE

aytıp koybo “sakın söyleme” ; *körsötüp koybo* “sakın gösterme”

Özü anı artınan kuçaktap uçkaşıp alganına uyalıp koyboyt (K-110).

“Kendisi onun arkasından kucakladığına utanmıyordu.”

c. Eğer olumsuzluk eki hem esas fiilde hem de tasvir fiilinin üzerindeyse o zaman hareketin mutlaka gerçekleşeceği bildirilir.

EF+ O(-BA/-BO)+ZF TF+O(-BA/-BO)KE+İE

cazbay koybo “mutlaka yap” ; *kelbey kalba* “mutlaka gel”

Öndürüştö kün sayın kıynçılıktarga colukpay koyboysuñ (Kudaybergenov, 1980, 340).

“Fabrikada her gün sorunlarla **mutlaka karşılaşırım.**”

22. *kör-* Tasvir Fiili:

kör- tasvir fiili -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleriyle kullanılmaktadır. Geçişli esas fiillerle kullanılmaktadır.

Ahmatova bu fiille ilgili olarak “*kör-* tasvir fiili, esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman, esas fiilin ifade ettiği hareketin bir deneme olduğunu bildirir (Ahmatova,1975,130).” bilgisini verir.

Elden agılğılap turup, süylöşüp kör.

“İnsanlardan uzak bir yerde baş başa **konuş, konuşmayı dene.**”

Birok tañ kalar eçtemesi cok, antkeni eköobüz akırı sözsüz colukmakpız. Oylop körçü! (K-125).

“Ama korkacak bir şey yok. Kader ikimizi nasılsa bir gün karşı karşıya getirecekti. Lütfen **düşün, düşünmeyi dene.**”

Yudahin ve Sevortyan ise Ahmatova'nın görüntülerine ek olarak şunları söyler: “-A/-O ve -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığı zaman emrin kesinliğini ya da ricanın ısrarlılığını ifade eder.” (Yudahin,1985,I,428; Sevortyan,1980,79).

Körgözö körgün közümö (Yudahin,1985,I,428).

“Gözlerime **gösterin.**”

Aklña tüşö kör (Yudahin,1998,I,12).

“Aklına **getirmeye çalış.**”

Aylña aman cete kör, kalkındın cüzün körö kör (Yudahin,1985,I,428).

“Köyüne sağ salim git, halkının yüzünü **gör.**”

kör- tasvir fiilinin olumsuz yapısı tasvir fiilinin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+ZF] [TF+O(-BA/-BO-)+Ke+İE]}

23. *otur-/oltur- Tasvir Fiilleri:*

otur- tasvir fiili, *otur-* fiiliyle aynı anlamdadır. Genellikle -p şeklindeki zarf-fiille birleşir. Kendi anlamını tam olarak kaybettiği gibi bazen anlamda kendisini hissettirdiği de görülür (Yoldaşev,1965:60).

Yoldaşev, Yudahin ve Kudaybergenov bu fiille ilgili olarak “Hareketin sürekliliğini, aralıksız olduğunu ve uzadığını bildirir (Yoldaşev,1965:60; Yudahin,1985,II,68; Kudaybergenov, 1980,332).” şeklinde bilgi verir.

23.1. *otur-* tasvir fiili -p zarf-fiil ekiyle kullanımı sırasında şu işlevlere sahip olur:

23.1.1. Eğer esas fiil hareket bildiren bir fiilden oluşursa, o zaman böyle bir birleşme hareketin gelişerek devam ettiğini bildirir.

-*Cöö tuman ıldıylap oturup, ekinge da cetti* (Kudaybergenov,1980,332).

“Yayılan duman **gittikçe alçalıp**, ekinlere ulaştı.”

23.1.2. Bazen hareketin belirli bir süre içerisinde devam ettiğini yani sürekliliğini bildirmede kullanılır.

-*Tünü boyu tütün eelerinin attarına çaçım kagazdar cazıp oturuştı* (Kudaybergenov,1980,332).

“Gece boyu tütün sahiplerinin adına hisse kâğıtları **yazıyorlardı.**”

otur- fiili hem tek başına hem de tasvir fiili olarak kullanıldığında daha çok insan ve hayvanların yani canlıların hareketlerindeki sürekliliği bildirir. Sürekliliği ifade eden *cür-* tasvir fiili için de aynı durum söz konusudur. Ancak daha önce de değinildiği gibi *cat-* ve *tur-* fiilleri için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. *cat-* ve *tur-* fiilleri hem canlı hem de cansız varlıkların sürekliliğini ifade edebilmektedir.

karap olturuu (Yudahin,1985,II,68).

“bakıp durmak, beklemek”

Al da karap olturbayt (Yudahin,1985,II,68).

“O da **bakıp durmaz, (katılır).**”

23.2. -GAnI/-GOnU zarf-fiil ekleriyle kullanımı sırasında hareketin başlamak üzere olduğunu, olmak üzere olduğunu, hareketi gerçekleştirmeye yaklaşıldığını ifade eder.

Sen ansız da bulardı satkanı oturbaysıñbı (K-263).

“Sen nasılsa onları **satmak üzere değil misin, satmayacak mısın?**”

cazganı oturam

“yazmak üzereyim”

Bu fiilin olumsuz çekimi -BA-/-BO- olumsuzluk eklerinin tasvir fiilinin üzerine getirilmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

EF+ZF TF+O(-BA-/-BO-)+Kip Eki(K)

Akbaranı közdöy multıgın sunup turgan adamdı körgön kezde eç oylonup oturbay duşmanına atırıla sekirgen (K-325).

“Akbara’ya doğru tüfeğini uzatmış bir insanı görür görmez hiç **düşünmeden** düşmanına atıldı.”

24. *öt- Tasvir Fiili:*

öt- tasvir fiili esas fiile sadece -p zarf-fiil ekiyle birleşir. Hem geçişli hem de geçişsiz fiillerle birleşebilir. Bu birleşimi sırasında genel olarak esas fiilde ifade edilen hareketin bütünüyle, tamamen yapıldığını bildirir.

Aram küçtör soğuş baştap ciberer beken, cok beken dep kaltaarıp caşap ötçü ele? (K-175).

“Kötü güçlerin savaşı başlayacak mı başlamayacak mı diye endişe içinde **yaşardı.**”

Düynödö caşap ötkön cana caşap catkandarga sabak bolot çıgar (K-163).

“Dünyada **yaşamış olan** ve yaşayanlara ders olur belki.”

öt- tasvir fiilinin olumsuz yapısı esas fiile -BA-/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+O(-BA-/-BO-)+ZF(-y)] TF+Ke+İE}

Ömür boyu azaptan arılbay ötkönün aligi aalam tüpkütünüün bir koñulunan kelgen candar sezişer, tüşnüşör (K-74).

“Ömür boyu azaptan **uzaklaşmaya çalıştığını** o alemin en dipteki bir köşesinden gelen canlılar sezecekler ve anlayacaklardır.”

25. *sal-* Tasvir Fiili:

sal- tasvir fiili esas fiile -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleriyle birleşir. Hem geçişli hem de geçişsiz esas fiillerle birleşebilir. Bu birleşme sırasında şu işlevlere sahip olur:

25.1. *sal-* tasvir fiili, esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı zaman, hareketin hızlı ve kararlı bir şekilde tamamlandığını ifade eder (Yudahin,1985,II,126; Kудaybergenov,1980,339).

Şımbızdı coon sanga çeyin türüp salıp,... (Yudahin,1985,II,126).

“Pantolonumuzu bacaklara kadar **dürüverip**...”

-*Soyup salam*, *şümşük* (K-133).

“-**Derini yüzerim, yüzüveririm**, alçak”

25.2. Esas fiile -A/-O,-y zarf-fiil ekleriyle bağlandığı zaman, hareketin düşünülmeden, araştırılmadan yapıldığını bildirir (Yudahin,1985,II,126; Kудaybergenov,1980,339; Kirchner,1998: 350).

Alar eşik aldına keke saldı (Yudahin,1985,II,126).

“Onlar kapının önüne **geliverdiler**.”

Kızımdı bere salayın (Yudahin,1985,II,126).

“Kızımı (istersem) **evlendiririm**.” veya “Kızımı (kocaya) **verivereyim**.”

sal- tasvir fiilinin olumsuz yapısı esas fiile -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF +O(-BA-/-BO-) + ZF (-y)] TF + Ke+İE}

Anı çılım kılıp tartsañ canıñdı cırgatıp, köşöltüp-talukturıp, anan köböytö berseñ-müñkürötüp, çünçütüp, andan ötkön soñ-ceeliktirip, cindendirip, kудayñdı taanıtıpay, kişiğe kol saluudan kayra tartırbay salat (K-42).

“Onu sarıp içen önce neşelenir, hayalî bir mutluluk duyar, sonra dozunu artırdığı ölçüde bir hâlsizlik hisseder, daha sonra da saldırgan olur, bilincini kaybeder, sonunda tekrar **içmeden bırakır**.”

26. *taşta-* Tasvir Fiili:

Hem geçişli hem de geçişsiz esas fiillere -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleri aracılığıyla birleşir.

Kudaybergenov bu fiille ilgili “Esas fiile -p zarf-fiil ekiyle bağlandığı durumlarda eylemin tam olarak yapılışını, kesinliğini ifade eder (Kudaybergenov,1980,338) şeklinde bilgi verir.

Yudahin ve Yoldaşev ise bu konuda şunları söyler: “Esas fiilde ifade edilen eylemin bir defalığına yapıldığını ve bittiğini ifade eder (Yudahin,1985,II:217; Yoldaşev,1965:85). Bu anlamıyla *iy-*, *ciber-* ve *cazda-* fiillerinin anlamına benzer.

26.1. *taşta-* tasvir fiili, -A/-O;-y şeklindeki zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında aşağıdaki işlevlere sahip olur:

26.1.1. *taşta-* tasvir fiili, esas fiile -A/-O;-y şeklindeki zarf-fiil ekleriyle birleştiği durumlarda birleşik yapı üç fiilden oluşur. Bu üçlü yapıyla hareketin başlayıp sonuna gelmeden durduğunu yani hareketin, yakın geçmişte gerçekleştirilmesine az kaldığı bildirilir. Bu yeni anlamına göre *taşta-* ile *cazda-* fiili birbirine benzemektedir.

Kıyamattın kistoosun köriüp kala taştadık (Kudaybergenov,1980,339).

“Kıyametin azabını **az kalsın görecektik.**”

Ketip kala taştadı (Kudaybergenov,1980,339).

“Az kalsın gidecekti.”

26.1.2. *taşta-* tasvir fiili müstakil anlamında bir olumsuzluk ifadesi taşımaktadır. Atmak, bırakmak, vazgeçmek vb. gibi fiiller, üzerine herhangi bir olumsuzluk eki almamış olmalarına rağmen fiillerin kavram alanlarındaki bir olumsuzluğun varlığı dikkat çekmektedir. Bu olumsuzluk birlikte kullanıldığı birleşik yapılarda kendisini hissettirmektedir. Tezlik, tam olarak yapma gibi kazandığı işlevlerde bu olumsuzluğun varlığı kendi anlamında olmasının yanında metin bağlamında da görülür.

Ötüñ çıgıp oozuñdan, ölüp kala taştadıñ (Kudaybergenov,1980,339).

“Ödün ağzından çıkıp **az kalsın ölecektin.**”

26.2. *taşta-* tasvir fiili -p zarf-fiil ekiyle kullanıldığında aşağıdaki işlevlere sahip olur:

26.2.1. Esas fiilde ifade edilen hareketin kolaylıkla ve birdenbire yapıldığını ifade eder.

Uzun cigit dardayıp catkan kalıbında kolun silkip taştadı (Kudaybergenov, 1980, 338).

“Uzun boylu genç uzanıp yatarken elini **silkiverdi.**”

26.2.2. *taşta-* tasvir fiili bazen esas fiilde ifade edilen hareketin kararlı bir şekilde yapıldığını da ifade edebilmektedir.

Curttun bayı Sarıbay maldan keçip taştadı (Yudahin,1985,II,217).

‘Halkın zengini Sarıbay, malından (kararlılıkla) **vazgeçti, vazgeçiverdi**’

Murunku kalıbınday kondurup, orduna baylap taştadı (KŞ-65).

“Önceki şekli gibi yerleştirip, yerine **bağlayiverdi.**”

Bu fiilde de tıpkı cazda- tasvir fiilinde olduğu gibi olumsuz yapıdan söz etmek doğru olmayacaktır. Zaten fiilin kavram alanında bir olumsuzluk söz konusudur. Bu, kullanıldığı cümlelerde gerektiği kadar olumsuzluk ifadesini sağlamaktadır. Bu özelliğinden dolayı cazda- tasvir fiili gibi taşta- tasvir fiilinin de olumsuzluk ekiyle kurulmuş bir yapısı bulunmamaktadır.

27. tur- Tasvir Fiili:

Esas fiile hem -A/-O, -y hem de -p zarf-fiil ekleri aracılığıyla birleşir.

Yudahin *tur-* tasvir fiiliyle ilgili olarak “hareketin uzunluğunu, sürekliliğini bildirir (Yudahin,1985,II,268)” demektedir.

Kudaybergenov ise Yudahin’in görüşlerine ek olarak şunları söyler: “Eylemin her zaman gerçekleştiğini ifade eder (Kudaybergenov,1980,329).

27.1. *tur-* tasvir fiili -p zarf-fiil ekiyle birleşimi sırasında aşağıdaki işlevlere sahip olur:

27.1.1. Esas fiile -p zarf-fiil ekiyle birleştiği durumlarda esas fiilde ifade edilen hareketin uzun süre devam ettiğini, sürekliliğini bildirir:

Uulum eköbüz eptep eceñdi bagıp turabız (Kudaybergenov,1980,329).

“Oğlum, ikimiz bir şekilde ablana **uzun süredir bakıyoruz.**”

27.1.2. Esas fiile -p zarf-fiil ekiyle birleştiği durumlarda esas fiilde ifade edilen hareket her zaman olma anlamını bildirir:

Anın çoñ şaardan teyatrnan ayırması cok, keñ zalı cañırıp turat (Kudaybergenov,1980,329).

“Onun büyük şehirden, tiyatrodan bir farkı yok, geniş salonu **yankı yapıyor.**”

Men da oşentip baratsam dep suktana karap turçu (K-118).

“Ben de bu şekilde gitsem diye **imrenerek bakardı.**”

27.1.3. *tur-* tasvir fiili esas fiilde ifade edilen hareketin şu anda gerçekleşmekte olduğunu bildirir. Bu durumda hareket konuşmayla eş zamanda aralıksız gerçekleşiyormuş gibi verilir:

Kün alay düilöy tüşüp caap turat.

“Hava şiddetle **yağıyor.**”

Uykum kelip turat.

“Uykum **geliyor**”

27.1.4. Bazen esas fiilin anlamına bağlı olarak zaman zaman tekrarlanan hareketi bildirir (Kudaybergenov, 1980, 329).

Oyuma tüşkön sayın köñülümdü karangulatıp turat (Kudaybergenov, 1980, 329).

“Aklıma geldikçe içimi **karartıyor.**”

27.1.5. *tur-* tasvir fiili, *cat-*, *otur-* ve *cür-* fiillerinden farklı olarak daha çok dikey gerçekleşen hareketleri belirtmek için kullanılır. Örneğin *asılınp tur-* denilebilir, ancak *cat-*, *otur-* ve *cür-* fiilleriyle böyle bir fiili kullanmak pek uygun düşmez. Bu özellik *tur-* fiilinin müstakil anlamından kaynaklanmaktadır. *tur-*, ayakta durmayı çağrıştırdığından *as-* gibi fiillerle rahat bir şekilde kullanılmaktadır. Diğer fiiller ise yatay fiiller olarak adlandırıldığı için kendilerine uygun fiillerle kullanılmaktadır.

Kolu-buttan kerip turup tañıp salsak, at baskan bakaday bolup bilk ete albay kalat! (K-214).

“Elinden ayağından **gererek** bağlarsak, at basmış kurbağa gibi kımıldaymadan kalır, kımıldayamaz.”

Senin orduñ krestte kerilip turuu ekenin, ölüm gana seni tınçıdarın men emi tüşüündüm (K-148).

“Senin yerinin haçta **gerilmek** olduğunu, ancak ölümün seni sakinleştireceğini şimdi daha iyi anlıyorum.”

27.2. -A/-O; -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında aşağıdaki işlevlere sahip olur:

27.2.1.-A/-O,-y şeklindeki zarf-fiillerle kullanıldığında, bulunduğu kipe göre yukarıdakilerden farklı yan anlamlar ifade edebilir. Yoldaşev, bu fiilin şimdiki zaman hariç diğer bütün zamanlarda kullanılabildiğini, şimdiki zamanda kullanılıyorsa o zaman gelecek zamanı ifade ettiğini söyler (Yoldaşev,1965:73). Eğer geçmiş zaman kipindeyse o zaman hareket âdet hâline gelmeyi, her zaman gerçekleşmeyi bildirir.

Orto çarbalar maldarın küngöylötüp, arık toruguna kardı küröp çöp culup bere turgan

“Orta işletmeler hayvanlarını güneye çekerek, zayıf olanlara karı küreyip ot **veriyordu, verirdi.**”

*Ay töbödön köz taygiltkan ak şookum nurun ayabay **tögüp turdu*** (K-217).

“Ay tepeden göz kamaştırıcı bembeyaz ışığını alabildiğine **saçıyordu.**”

27.2.2. -A/-O,-y şeklindeki zarf-fiil ekleriyle kullanıldığında eğer *tur-* fiili emir kipinde kullanılırsa hareketin kısa süre için, kısa süreliğine yapıldığını ifade eder.

*Anı-munuñdu koygun da, unçukpay **otura tur*** (Kudaybergenov, 1980, 330).

“Onu bunu bırak da birazcık ses çıkarmadan **otur.**”

27.2.3. -A/-O,-y şeklindeki zarf-fiillerle kullanıldığında zarf-fiil ekini almış *bol-* fiilinin üzerine gelince bir şeyin belli bir tarzda gerçekleştiğini, her zaman olduğunu bildirir.

*Edireñdin caşı on törtkö çıksa da boyu ötü kiçine **bolo turgan*** (Kudaybergenov,1980,330).

“Ediren on dört yaşına gelse de boyu çok küçük **görünüyordu, kalıyordu.**”

27.3. Yukarıdakilerden farklı olarak **-GANI/-GONU** zarf-fiilleriyle kullanıldığı zaman hareketin olmak üzere olduğunu ya da yakın bir zamanda olacağını bildirir.

*Kün **caaganı turat*** (Kudaybergenov,1980,331).

“Yağmur **yağmak üzeredir.**”

aytkanı turasıñ (Yudahin,1985,II,269).

“Bir şey **söylemek üzeresin.**”

tur- tasvir fiilinin olumsuz yapısı iki şekilde yapılır. Birincisi **-BA/-BO** olumsuzluk eklerinin esas fiilin üzerine getirilmesiyle; ikincisi ise tasvir fiilin üzerine getirilmesiyle yapılır: Şeması şu şekildedir:

1. EF+O(-BA/-BO)+ZF TF+KE+İE

*Atügül bugün tünü karışkırlar biyerge **kelbey turgan bolso, erteñ alarga*** ... (K-319).

“Üstelik bu gece kurtlar buraya **gelmeyecek** olurlarsa, yarın onlara ...”

*Calañ gana padişalar ırdap, başkalar **ırday albay turgan** ce bu teksiz tomayaktardın ırı, bölöktör ırdoo bolboyt degen ır çok* (K-70).

“Sadece krallar şarkı söyler, başkaları şarkı **söyleyemez** diye bir şey yoktur. Baldırı çıplak halktan biri de şarkı söyler.”

İtengen işi iygilitüü bolup, eñ oor cana kıyını artta kalganına Avdiy işene albay turdu (K-134).

“İşin en kritik anını başarmışlardı ve Avdiy buna **inanamıyordu**.”

2. EF+ZF TF+O(-BA/-BO)+KE+İE

Uşu kezde çeyin büt düynö anın özündö caşap kelgen turbaybı. (K-339)

“Bu zamana kadar bütün dünya onun kendinde **yaşamamış mıydı, yaşamıyor muydu?**”

28. *tüş-* Tasvir Fiili:

Esas fiile genel olarak -A/-O, -y ve -p zarf-fiil ekleriyle birleşir. Hem geçişli hem de geçişsiz esas fiillerle birleşik yapı oluşturabilir.

Kudaybergenov bu konuda “*tüş-* tasvir fiili, esas fiile genellikle -A/-O,-y zarf-fiil ekleri aracılığıyla bağlanarak hareketin birdenbireliğini, bir durumdan başka bir duruma geçişini ve süresini bildirir.” (Kudaybergenov,1980,334) şeklinde bilgi verir.

28.1. *tüş-* tasvir fiili -A/-O; -y şeklindeki zarf-fiillerle kullanıldığında aşağıdaki işlevlere sahip olur:

28.1.1. *tüş-* tasvir fiili -A/-O ve -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığı zaman bazen esas fiilde ifade edilen hareketin bir durumdan başka bir duruma geçişini bildirir:

Gülayımdın cüzü cark ete tüştü (Kudaybergenov,1980,334).

“Gülayım’ın yüzü birden **parladı**.”

Bostondun ayalı bozoro tüştü (K-243).

“Boston’un karısı **kızarıverdi**.”

28.1.2. *tüş-* tasvir fiili -A/-O ve -y zarf-fiil ekleriyle kullanıldığı zaman bazen esas fiilde ifade edilen hareketin süresini bildirir:

töşöktö cata tüşöö (Yudahin,1985,II,287).

“Yatakta **bir süre daha kalmak, yatmak**”

Dagı az cata tüşöyünçü (Yudahin,1985,II,287).

“Biraz daha **yatadurayım**.”

28.1.3. Yudahin bu fiille ilgili şunları söyler: “*de-*” veya “*et-*” fiilleriyle kullanıldığı zaman birdenbireliği veya hareketin gücünü anlatır (Yudahin,1985,II,287).

Kürs ete tüştü.

“(Birden bire) kürs diye bir **ses geldi**”

Multık tars dey tüştü.

“Tüfek (birden bire) gürültüyle **ateş aldı**”

28.2. *tüş-* tasvir fiilinin -p zarf-fiil ekiyle kullanımıyla ilgili olarak Kудaybergenov, bu fiilin, hareketin zorluğunu, hangi seviyede olduğunu belirlemede de kullanıldığını söyler (Kудaybergenov,1980:334).

Şilteseñ ele alıp tüşöt (Kудaybergenov,1980:334).

“Serbest bıraktığında hemen **kapıverir.**”

Arı basa tüşüp, badaldın içinen, üymölöktöşkön taştardın arasınan caynagan söökkö tuş keldi (K-228).

“Biraz **ilerleyince** çalılığın içinde, yığın yığın toplanmış taşların arasında bir sürü kemiğe rastladı.”

tüş- tasvir fiilinin olumsuz yapısı esas fiilin üzerine -BA/-BO olumsuzluk eklerinin eklenmesiyle yapılır. Şeması şu şekildedir:

{[EF+ZF] [TF+O(-BA-/-BO-)+Ke+İE]}

Tumşuktarina iskelgen cıttan kanı düülügüp, böltürüktör dürböy tüştü (K-20).

“Burunlarına gelen kokudan heyecanlanan kurt yavruları **telaşa kapıldılar.**”

SONUÇ

Buraya kadar 28 tasvir fiilinin kullanımları sırasında kazandıkları işlevleri ayrıntılı olarak incelenmeye çalışıldı. Bu işlevlerini toplu olarak aşağıda liste hâlinde vermek, işlevlerin toplu olarak görülmesini sağlamak yerinde olacaktır:

Buraya kadar 28 tasvir fiilinin tarihî gelişimleri ve kullanımları sırasında kazandıkları işlevler ayrıntılı olarak incelendi. İşlevlerle ilgili elde edilen sonuçlar, aşağıda hem liste hâlinde hem de tablo hâlinde sınıflandırılacaktır. Bu sayede toplu olarak bu fiillerle ilgili özellikler ortaya çıkacaktır. Tasvir fiillerinin işlev açısından liste hâlinde sıralanışı şöyledir:

1. Süreklilik ifade eden tasvir fiilleri: -A/-O; -y ve -p bar-; -p ber-; -A/-O(bar ve kel- ile), -y ve -p cat-; -p cür-; -p kal-; -A/-O; -y ve -p kel-; -p oltur-/otur-; -p tur-; -A/-O; -y tüş-.
2. Tezlik ifade eden tasvir fiilleri: -p al-; -A/-O; -y ber-; -p ciber-; -p cür-; -p ir-; -p iy-; -A/-O; -y ve -p kal-; -p ket-; -A/-O; -y ve -p koy-; -A/-O; -y ve -p sal-; -p tašta-; -A/-O; -y ve -p tüş-.
3. Yaklaşma ifade eden tasvir fiilleri: -A/-O; -y ve -p cazda-; -A/-O; -y tašta-.
4. Yeterlilik ifade eden tasvir fiilleri: -A/-O, ve -y al-; -A/-O; -y ber-; -A/-O; -y bil-; -y, -p kal-; -y ket-.
5. Kendisi için yapma ifade eden tasvir fiilleri: -p al-.
6. Başkası için yapma ifade eden tasvir fiilleri: -p al-; -p ber-.
7. Başlama ifade eden tasvir fiilleri: -A/-O; -y ve -p başta-; -p kir-.
8. Bitme ifade eden tasvir fiilleri: -p bar-; -p bol-; -p büt-/büttür-; -p kel-;
9. Yön ifade eden tasvir fiilleri: -p al-; -p bar-; -p ber-; -p cet-; -p cönö-; -p kel-; -p ket-.
10. Tamamen yapma ifade eden tasvir fiilleri: -A/-O; -y ber-; -p bol-; -p büt-/büttür-; -p ciber-; -p çık-; -A/-O; -y ve -p kal-; -A/-O; -y ve -p kel-; -p ket-; -p koy-; -p öt-; -p tašta-.
11. Kararlılık ve kesinlik ifade eden tasvir fiilleri: -p ber-; -p ciber-; -p ir-; -p iy-; -A/-O; -y kal-; -p ket-; -A/-O; -y koy-; -A/-O; -y kör-; -p sal-; -p tašta-.
12. Her şeye rağmen gerçekleşme ifade eden tasvir fiilleri: -A/-O; -y ber-; -y cür-; -A/-O; -y koy-.
13. Bir durumdan başka bir duruma geçmeyi ifade eden tasvir fiilleri: -A/-O; -y kal-; -A/-O; -y tüş-.
14. İstek, ısrar ifade eden tasvir fiilleri: -p kal-; -A/-O; -y kör-.
15. Uyarı, hatırlatma ifade eden tasvir fiilleri: -p cür-; -A/-O; -y koy-.
16. Hareketin bir deneme olduğunu ifade eden tasvir fiilleri: -p kör-.
17. İzin ifade eden tasvir fiilleri: -p kal-; -A/-O; -y koy-; -A/-O; -y ber-.
18. Olma ifade eden tasvir fiilleri: -p bol-
19. Hareketin başlama anından itibaren gelişimini bildiren tasvir fiilleri: -p bar-; -p otur-.
20. Hareketin bir defalığına yapıldığını bildiren tasvir fiilleri: -p al-; -p koy-; -p tašta-.

21. Hareketin âdet hâline geldiğini bildiren tasvir fiilleri: *-A/-O; -y ber-; -p cür-; -p tur-*.
22. Bir işin yapılmasının amaçlandığını, bir işe niyetlendiğini bildiren tasvir fiilleri: *-GANI/-GOnU cat-; -GANI/-GOnU cür-; -GANI/-GOnU otur-/oltur-; -GANI/-GOnU tur-*
23. Beklenmezlik bildiren tasvir fiilleri: *-p kal-; -A/-O; -y sal-*.

Kırgız Türkçesindeki tasvir fiilleri kullanıldıkları zarf-fiillere göre şu şekilde sınıflandırılabilir:

1. Sadece *-A/-O; -y* ile Kullanılan Tasvir Fiilleri: *bil-, tüş-*.
2. Sadece *-p* ile Kullanılan Tasvir Fiilleri: *bol-, büt-/büüt-, cet-, ciber-, çık-, ir-, iy-, otur-/otur-, öt-, sal-*.
3. *-A/-O; -y* ve *-p* ile Kullanılan Tasvir Fiilleri: *al-, bar-, başta-, ber-, cat-, cazda-, cür-, kal-, kel-, ket-, koy-, kör-, tur-*.
4. Sadece *-GANI/-GOnU* ve *-p* ile Kullanılan Tasvir Fiilleri: *otur-/otur-*.
5. Hem *-A/-O,-y* Hem *-GANI/-GOnU* Hem de ve *-p* ile Kullanılan Tasvir Fiilleri: *cat-, cür-, tur-*.

Tek başlarına müstakil birer fiil olarak da kullanılabilen bu fiiller, daha önce de değinildiği gibi zarf-fiilli bir birleşik yapı içerisinde kendi anlamlarından uzaklaşarak yepyeni anlamlar ifade etmekte ve birlikte kullanıldıkları esas fiillerin anlamını renklendirmektedirler.

KISALTMALAR

ZF, Zarf-Fiil.

TT, Türkiye Türkçesi.

TF, Tasvir Fiili.

SK, Sıngan Kılıç.

O, Olumsuzluk.

KŞ, Kara Şumkar

KE, Kıp Eki.

KA, Kök Asaba.

İE, İşletme Eki.

EF, Esas Fiil.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Abduldayev, E – S. Davletov vd. (1986); Kırgız Tili, Frunze: Mektep Basması.

Abduvaliev, İ.- T. Sadıkov (1997); Azırkı Kırgız Tili -Morfologiya, Bişkek: Aybek Firması.

Ahmatova, A. (1975); Kirgizskiy Yazık (Uçebnik dlya Russkikh Grup Vuzov Kirgizskoy SSR), Kirgosizdat, Frunze.

Aksu, Nurettin, Ayfer Işık (1997); Türkiye Türkçözü - Kırgız Türkçözü Sözdüğü, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayını.

Aytmatov, Çingiz (1988); Kıyamat, Frunze:Adabiyat.; Çev.Refik Özdek (1990), Dişi Kurdun Rüyaları, Ötügen Neşriyat, İstanbul.; Çev. Nedamet Boncukçu (1993), Kader Ağı (Kıyamat), T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Gabain, A. von (1995); Eski Türkçenin Grameri, (çev.Mehmet Akalın), Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara.

Kasimbekov, Tölögön (1979); Singan Kılıç, Frunze, Kırgızstan.

Korkmaz, Zeynep (1995); “Türkiye Türkçesinde ‘iktidar’ ve ‘imkân’ gösteren Yardımcı Fiiller ve Gelişmeleri” Türk Dili Üzerine Araştırmalar, cilt:1, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara ss.607-619.

Kırchner, Mark (1998), “Kirghiz”, *The Turkic Languages*, (Edit. Lars Johanson ve Éva Á. Csató), London and New York, ss.340-356.

Kudaybergenov, S. Tursunov, C. Sıdıkov (1980); Kırgız Adabiy Tilinin Grammatikası, I. Bölüm: Fonetika Cana Morfologiya, İlim Basması, Frunze.

Rıskulov, Sardarbek (1991); Kara Şumkar, Frunze, Adabiyat.

Sıdıkbekov, Tügölbay (1989); Kök Asaba, Frunze, Adabiyat.

Tamir, Ferhat (1996); Kazak Türkçesinde Kalıp Fiilleri, 3. Uluslar Arası Türk Dil Kurultayı, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

TI, Tandamalı İngemeler.

Tulum, Mehmet Mahur (1997); Özbekçede Tasvir Yardımcı Fiilleri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, (Basılmamış Doktora Tezi).

Yoldaşev, A. A. (1965), *Analitiçeskiye Formu Glagola v Tyurkskih Yazıkah*, Moskva.

Yudahin, K.K. (1985); Kirgizko-Ruskiy Slovar; Kırgızça-Orusça Sözdük, 2 Cilt, Frunze.

Yudahin, K.K. (1998); Kırgızca – Türkçe Sözlük, 2 Cilt, (çev. Abdullah Taymas), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayını:93, Ankara.

TASVİR FİİLLERİNİN İŞLEVLERİNİN TABLO HÂLİNDE GÖSTERİLMESİ

ZARF - FİİLLER				
		-A/-O; -y	-p	GAnI/ -GOnU
al-	yeterlilik		kendisi için yapma; başkası için yapma; tezlik; yön; bir defa yapma	

T A S V İ R F İ İ L L E R İ	bar-	süreklilik	süreklilik; bitme; yön; hareketin gelişimi	
	başta-	başlama	başlama	
	ber-	her şeye rağmen gerçekleşme; tezlik; tamamen yapma; izin; yeterlilik; âdet hâline gelme	yön; başkası için yapma; süreklilik; kararlılık ve kesinlik	
	bil-	yeterlilik		
	bol-		olma; tamamen yapma	
	büt/bütür-		tamamen yapma; kesinlik; bitme	
	cat-	süreklilik	süreklilik	amaç, niyet
	cazda-	yaklaşma	yaklaşma	
	cet-		yön	
	ciber-		tamamen yapma; tezlik; kararlılık ve kesinlik;	
	cönö-		yön	
	cür-	(-y ile) her şeye rağmen gerçekleşme	süreklilik; uyarı, hatırlatma; âdet hâline gelme; tezlik	amaç, niyet
	çık-		tamamen yapma	
	iy-		tezlik; kararlılık ve kesinlik;	
	ir-		tezlik; kararlılık ve kesinlik	
	kal-	tamamen yapma; (-y ile) yeterlilik; bir durumdan başka bir duruma geçme; kararlılık ve kesinlik	süreklilik; tezlik; tamamen yapma; istek, ısrar; izin; beklenmezlik, yeterlilik	
	kel-	süreklilik; kesinlik; beklenmezlik; tamamen yapma	süreklilik; kesinlik; yön; tamamen yapma	
	ket-	tamamen yapma; yeterlilik (-y ile)	tezlik; yeterlilik; tamamen yapma; kararlılık ve kesinlik; yön	
	kir-		tezlik; başlama	
	koy-	tezlik; her şeye rağmen gerçekleşme; uyarı, hatırlatma; izin	tezlik; kararlılık ve kesinlik; tamamen yapma; bir defa yapma	
kör-	istek, ısrar; uyarı, hatırlatma; kararlılık ve kesinlik	deneme		
oltur-/otur-		süreklilik; hareketin gelişimi	amaç, niyet	

öt-		tamamen yapma	
sal-		tezlik; kararlılık ve kesinlik	
taşta-	yaklaşma	kararlılık ve kesinlik; tezlik, tamamen yapma; bir defa yapma	
tur-		süreklilik; âdet hâline gelme	amaç, niyet
tüş-	tezlik; bir durumdan başka bir duruma geçme; olma; süre; süreklilik		